

ที่ปรึกษาราชการชาวต่างประเทศ

ชาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจำนวนหลายท่านแบ่งออกได้เป็นหลายตำแหน่งนับตั้งแต่ที่ปรึกษาราชการทั่วไป ซึ่งมีอำนาจสิทธิขาดมาก ควบคุมประสานงานและแนะนำกิจการทั่ว ๆ ไปทุกหน่วยงาน ตลอดจนที่ปรึกษาประจำกระทรวงต่าง ๆ ที่ปรึกษาประจำกรมกอง ข้าราชการประจำอันประกอบด้วยอธิบดีเจ้ากรมลงไปถึงเจ้าพนักงานและเสมียน บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของไทย โดยมีคนไทยเป็นผู้ช่วยฝึกฝนงานไปพร้อม ๆ กันจะใคร่สามารถเข้ารับช่วงตำแหน่งงานแทนหลังจากที่ชาวต่างประเทศออกจากราชการไปแล้ว ที่ปรึกษาราชการมีหน้าที่ให้คำแนะนำข้อเสนอที่เป็นประโยชน์และชี้แจงผลได้ผลเสีย พร้อมทั้งวางแนวทางในการปฏิบัติแก่รัฐบาลไทย แต่ไม่มีอำนาจจะบังคับให้ปฏิบัติตามใดเว้นไว้แต่ว่าที่ปรึกษาผู้นั้นจะมีความสามารถเจรจาเกลี้ยกล่อมให้รัฐบาลไทยเห็นคล้อยตามได้ คำแนะนำนั้นจึงจะเกิดผลขึ้นตามที่ประสงค์

หนังสือของกระทรวงมหาดไทย เรื่อง "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย" เล่ม 1 ข้อ 17 ว่าด้วยการจ้างที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ ไคร่ระบุรายชื่อที่ปรึกษาราชการชาวต่างประเทศไว้ คือ

1. เจ้าพระยาอภัยราชา (โรลัง ยัคมินส์) ชาวเบลเยียม เป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไป เชี่ยวชาญทางกฎหมายระหว่างประเทศ
2. นายเอควาร์ด สโตรเบล ชาวอเมริกัน ที่ปรึกษาราชการทั่วไป
3. พระยาภักดียามไมตรี (เจนส์ไอเวอร์สัน เวสเทินการ์ด) ชาวอเมริกัน ที่ปรึกษาราชการทั่วไป
4. นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ชาวอังกฤษ เป็นที่ปรึกษากฎหมายระหว่างประเทศ เข้ามารับราชการก่อนเจ้าพระยาอภัยราชา

5. พระยาชลยุทธโยธิน (เคอริชลิว) ชาวเคนมาร์ค วางรากฐานกองทัพเรือไทย
6. พลตรีพระยาวาสุเทพ (ยี.เซา) ชาวเคนมาร์ค ช่วยจัดระเบียบกรมตำรวจ
7. ศาสตราจารย์ เอส.บี.แมคฟาร์แลนด์ ชาวอเมริกัน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ
8. นายคัมบลิว.บี.ยอนสัน และ นายอี.เอส.สมิธ ครูโรงเรียนสวนกุหลาบ
9. นายริชาร์ด ชัคส์ เกิกแปตริก ชาวเบลเยียม ที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงยุติธรรม
10. พระยามหิธร (โตกีจิ มาเซา) ชาวญี่ปุ่น ผู้ช่วยที่ปรึกษากระทรวงยุติธรรม
11. นายวิลเลียม อัลเฟรด คุณะทิลเก ชาวลังกา ช่วยงานกรมอัยการ ต่อมาได้เป็นเจ้ากรมอัยการ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอรรถการประสิทธิ์
12. นายยอร์ช ปาคูซ์ ชาวฝรั่งเศส ที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย กระบวนการร่างกฎหมาย
13. นายเอช.ส.เลด ชาวอังกฤษ ช่วยงานในกรมป่าไม้ต่อมาได้เป็นเจ้ากรมป่าไม้
14. นายเอฟ.เอช.โยล และ นายคัมบลิว.เอ.เกรแฮม ชาวอังกฤษ¹

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงที่ปรึกษาชาวต่างประเทศเพียง 16 คน เท่านั้น ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วที่พิจาราราชการของไทยที่มีความสามารถมีจำนวนมากกว่านี้คงจะได้กล่าวถึงต่อไป แต่ละคนก็มีบทบาทสำคัญต่างกันไปแล้วแต่กรมกองที่ประจำอยู่ แต่ที่พิจาราราชการทั่วไปไม่มีบทบาทสำคัญแลเห็นได้เด่นชัดมากที่สุด และมีอิทธิพลครอบคลุมกิจการหลายแขนง

---

¹ กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย, เล่ม 1 (พ.ศ.2513), หน้า 31.

ที่ปรึกษาราชการทั่วไป (General Advisers)

เป็นตำแหน่งใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเลิก
 ไปด้วยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ.
 2358 รวมระยะเวลา 23 ปี อาจกล่าวได้ว่าที่ปรึกษาราชการทั่วไปเหล่านี้มีบทบาทอย่าง
 มากในการปรับปรุงประเทศ และเสริมสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ ที่ปรึกษาราชการ
 ทั่วไปล้วนแต่เป็นชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะทางด้านกฎหมายระ-
 หว่างประเทศ และค่านิยมเมืองมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักดีทั้งในยุโรปและอเมริกา สามารถ
 ปฏิบัติงานได้ผลดีและเป็นประโยชน์แก่ไทย จึงเป็นการสมควรที่จะศึกษาถึงความเป็นมา การ
 ดำรงตำแหน่ง และบทบาทของที่ปรึกษาเหล่านี้คือ

1. นายโรลิ่ง ยัคมินส์ (Monsieur Rolin Jacquemyns) พ.ศ. 2435-
พ.ศ. 2444
2. นายเอควาร์ด เฮนรี สโตรเบล (Mr. Edward Henry Strobel) พ.ศ.
2447-พ.ศ. 2451
3. นายเจนส์ ไอเวอร์สัน เวสเทินการ์ด (Mr. Jens Iverson Westengard)
พ.ศ. 2451-พ.ศ. 2458

ดังที่กล่าวแล้วว่าไทยต้องวางใจชาวต่างชาติเข้ามาบริหารราชการแทนราชการ
 ไทย เพราะไทยขาดกำลังคน ถึงแม้มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมี
 พระอนุชาที่ทรงพระปรีชาสามารถอยู่หลายพระองค์ เช่น พระเจ้าน้องยาเธอกรม
 หลวงเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และพระเจ้า้องยาเธอกรมหมื่น
 วชิรญาณวโรรส แต่ทรงมีประสบการณ์และความสามารถในการและระบบบริหาร
 ใหม่แบบตะวันตกน้อย พระโอรสที่ทรงส่งไปศึกษาในยุโรปรุ่นแรก 4 พระองค์ก็ยังไม่เสด็จ
 กลับ ส่วนพระองค์อื่น ๆ ล้วนแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ทั้งสิ้น ไม่สามารถจะพึ่งได้ แต่ความ
 จำเป็นในการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยจำเป็นต้องกระทำอย่างรีบด่วน ทั้งนี้เนื่องจาก

ระยะนั้นภัยของมหาอำนาจในยุโรปกำลังคุกคามเข้ามาเรื่อย ๆ ถ้าไทยไม่ปรับปรุงประเทศให้เจริญทัดเทียมกับประเทศในยุโรปและไม่เปลี่ยนแปลงท่าทีในการติดต่อกับประเทศเหล่านั้นแล้ว อาจเป็นโอกาสให้ประเทศมหาอำนาจทั้งสองคือ อังกฤษ และฝรั่งเศส รุกรานดินแดนไทยเข้ามาอีกได้

วิธีที่จะพัฒนาประเทศโดยเร็วที่สุดคือจ้างคนยุโรปที่ชำนาญงานเข้ามาบริหารราชการในไทย ปรากฏว่ามีการวางจ้างทั้งที่บริหารราชการทั่วไปและที่ปรึกษาประจำกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่เดิมและตั้งขึ้นใหม่ บุคคลที่ไทยต้องการมากที่สุดคือผู้ชำนาญการด้านกฎหมายนานาชาติ เพราะมีความจำเป็นต้องปรับปรุงระบบการศาลและกฎหมายให้เป็นแบบสากล เพื่อแก้ไขการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันเป็นผลสืบเนื่องจากการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศยุโรปเหล่านั้นไม่ยอมให้คนในบังคับของตนขึ้นศาลไทยจนกว่าจะปรับปรุงกฎหมาย และระบบการศาลเสียใหม่ เลิกใช้จารีตนครบาลและมีประมวลกฎหมายแบบสากลใช้ แต่การปรับปรุงพัฒนาประเทศจะได้ผลดีคือเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองเสียใหม่ พยายามรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางคือองค์พระมหากษัตริย์ จัดพระราชอาณาเขตใหม่กำหนดแนวนอน วิศวกรอำนาจของเจ้าประเทศราชเจ้าเมืองต่าง ๆ และเสนาบดีขุนนางตระกูลขุนนาง พร้อมทั้งจัดรูปบริหารใหม่ โดยแบ่งการปกครองออกเป็นกระทรวง แต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางที่มีความสามารถขึ้นเป็นเสนาบดีบริหารงานแบบยุโรป จึงจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำให้งานดำเนินไปควยดี งานบางหน่วยเป็นงานใหม่ใช้ชาวต่างประเทศแทบทั้งสิ้น เช่น กรมศุลกากร กรมป่าไม้ กรมรถไฟ ฯลฯ ที่บริหารราชการทั่วไปคอยประสานงานระหว่างกระทรวงและกรมกองเหล่านี้ให้ดำเนินงานสอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปรับปรุงต่าง ๆ มิได้เริ่มตั้งแต่ต้นรัชกาลเพราะขณะนั้นยังมีผู้สำเร็จราชการ คือ สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีสุริยวงศ์ บริหารราชการแทนอยู่ การปรับปรุงเริ่มขึ้นหลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2416 และมีการปฏิรูปการปกครองปรับปรุงครั้งใหญ่อีกหนหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2435 เพื่อจะไ้รวบรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง (Centralization) อย่างสมบูรณ์ ในระยะแรกของการ

ปรับปรุงนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีชาวต่างประเทศเป็นที่ปรึกษา
 คนหนึ่งคือ นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Mr. Henry Alabaster) ชาวอังกฤษ เคย
 เคยเป็นรองกงสุลและกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับไปอังกฤษตอนปลายรัชกาล และกลับเข้ามารับราชการกับไทย
 ตั้งแต่ พ.ศ. 2415 จนถึงแกกรรม พ.ศ. 2427 เป็นต้นสกุลเศวตศิลา นายอาลาบาส-
 เตอร์ รับราชการทำหน้าที่ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ช่วยร่างจดหมายโต้ตอบกับชาวต่าง
 ประเทศ ให้คำแนะนำในการปรับปรุงเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เป็นผู้ดำเนินการตั้งการไปรษณีย์
 โทรเลข ในการจัดตั้งประกาศการที่สันดอนปากน้ำเป็นแมกกองหอมแรมถนน และจัดตั้งพิพิธ-
 ภัณฑประวัติธรรมชาติ การที่ทรงจ้างอาลาบาสเตอร์ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าทำไม
 จึงทรงว่าจ้าง สันนิษฐานได้ว่าอาจเพราะมีราชการต้องติดต่อกับชาวยุโรปเพิ่มมากขึ้น
 อาลาบาสเตอร์เคยปฏิบัติงานอยู่ในไทย ทราบสถานการณ์ดีพอจะให้คำแนะนำต่าง ๆ แก่
 ไทยได้อย่างเหมาะสม และอาจเพราะทรงเห็นผลดีจากการมีที่ปรึกษาทางด้านทหารใน
 แขนงดินก่อน การว่าจ้างอาลาบาสเตอร์นี้อาจเป็นแนวทางให้ทรงคิดจ้างชาวต่างประเท
 ษอื่น ๆ เข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาเพิ่มขึ้นด้วย ดังปรากฏในสำเนาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ 44 ว่า

“เมื่อกรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่าง
 ประเทศ แรกได้มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ อาลาบาสเตอร์ซึ่งเป็นข้าราชการอังกฤษแล้ว
 ลาออกจากตำแหน่งมารับราชการอยู่กับไทย เป็นที่ปรึกษากฎหมายนานาประเทศมา
 หลายปี ครั้นมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ทรงพระดำริว่า การที่มีฝรั่งผู้ชำนาญ
 กฎหมายนานาประเทศไว้เป็นที่ปรึกษาในกระทรวงการต่างประเทศเป็นประโยชน์
 มาก มีพระประสงค์จะหาตัวแทนมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ”¹

¹ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
สำเนาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ, ภาค 44, หน้า 41.

ระยะแรกนายแพทย์เคาแวน (Dr. Gowan) นายแพทย์ประจำพระองค์ชาวอังกฤษไคช่วยคัดเลือก นายมิทเชล อินเนส (Mr. Mitchel Innes) ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตชาวอังกฤษเขามารับราชการแทนนายอาลาบาสเตอร์ แต่นายอินเนสมีอหิวาต์ยักร้าวราวไม่มีใครชอบ¹ (ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2443) รัฐบาลไทยต้องหากคนมารับราชการใหม่ ประกอบกับขณะนั้น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จประพาสยุโรป (พ.ศ. 2434-พ.ศ. 2435) มีโอกาสจะคัดเลือกชาวยุโรปที่มีความสามารถเขามารับราชการไคง่ายขึ้น จึงทรงรับหน้าที่จัดหาผู้ที่มีความสามารถทรงดำเนินการอย่างรอบคอบ คือในขั้นแรกทรงปรึกษากับนายเวอनी (Mr. Frederick Verry ชาวอังกฤษ รับราชการเป็นข้าราชการประจำสถานทูตไทยที่ลอนดอน) และเพื่อน คือ ลอร์ดเรย์ (Lord Reay เป็น ขารอนชาวอังกฤษและสก็อตซ์ ต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองบอมเบย์) ถึงบุคคลที่ไทยสมควรจะจ้าง คึงปรากฏในสำเนาถวายพระหัตถ์กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทูลถวายกรมหมื่นทเวะวงษ์ยุโรปการว่า

"เกล้าทูลถามลอร์ดเรย์ว่า ถ้าเหมือนหนึ่งคอคเวอนเมนต์ไทยจะต้องการคนซึ่งชำนาญการในอินเดียให้เป็นที่ปรึกษาสักคนหนึ่งจะหาคนที่จริงไคฤาไม ลอร์ดเรย์ขออนุญาตไปตริตรองเหมือนกัน ในวันนั้นมาแจ้งความว่า ถ้าคอคเวอนเมนต์จะต้องการที่ปรึกษาที่เป็นคนดีจริง ๆ เห็นมีคนหนึ่งซึ่งอยู่ในไคโรนั้นเอง ในเวลานั้นชื่อ มงติเออ รอลอง ยะโคเม (Monsieur Rolin Jacquemyns) เป็นชาวเบลเยียม เป็นหมอกฎหมาย ชำนาญกฎหมายนานาประเทศไคเคยเป็นเสนาบดีตำแหน่งการในพระนครเมืองเบลเยียมถึง 6 ปี มีเหตุต้องออกเพราะน้องชายของมงติเออ ยะโคเมคนนี้รับทำการรถไฟเมืองกรีซ การรวนเรจึงขอให้มงติเออ ยะโคเมเป็นประกัน การไปถึงจับลง มงติเออ ยะโคเม ต้องใช้แทน สิ้นสมบัติที่จะรักษาดานันครในเมืองเบลเยียมไค จึงออกมาหมายจะหาตำแหน่งราชการในคอคเวอนเมนต์คือหิปปต์ แต่พันเอิญในขณะนั้นตำแหน่งใหญ่ไม่มีว่าง เชอเอฟเวอรินแบริง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ก็อยากไ้มาก การยังไม่ตกลงอยู่ด้วยเหตุนี้ ดอร์คเรเห็นว่าถ้าไทยจะหาที่ปรึกษา ถ้าใครคนนี้จะดีกว่าที่หาทางอื่นเสีย..."¹

เมื่อหาบุคคลที่เหมาะสมได้แล้วพระองค์ทรงดำเนินการขั้นต่อไป คือ ทรงตรวจสอบคุณลักษณะโดยตรงจากการที่ใครทรงสนทนากับนายยัคมีนส์ ทรงแลเห็นว่า

"ตั้งเกตุคุณกริยามารยาทเรียบร้อยอย่างเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อายุเห็นจะเกือบ 60 ปีแล้ว พอได้สนทนากันฉันก็ตระหนักใจว่าทรงคุณวุฒิพิเศษ ขึ้นสูงสมดังลอร์ดเรบอก ฉันจึงถามมองดีเออ ยะโคเมว่า ตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายนานาประเทศ ในประเทศสยามวางอยู่ ถ้ารัฐบาลให้ท่านเป็นตำแหน่งนั้นจะรับหรือไม่ มองดีเออ ยะโคเม ึ่งอยู่สักประเดี๋ยวก็ตอบว่ารัฐบาลสยามปรารถนาที่จะยอมไป..."²

ขั้นสุดท้าย เมื่อใดทรงตรวจสอบคุณสมบัติจนเป็นที่พอพระทัยแล้ว รวมทั้งได้รับหนังสือรับรองนายยัคมีนส์จากราชการชั้นสูงของเบลเยียมหลายท่านด้วยกัน เช่น ของ นายแฟร์ ออร์บาน (M. Frère Orban) นายกรัฐมนตรีเบลเยียม รัฐมนตรีว่าการคลังและรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ สมัยที่นายยัคมีนส์เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย จากนายเอม กุญเลอร์ (M. M. Guillery) นายกรัฐมนตรีเบลเยียมขณะนั้น และประธานศาลสูง³

ในที่สุภราชสภาไทยตกลงทำสัญญาว่าจ้างนายโรลิ่ง ยัคมีนส์ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2435 มีใจความเกี่ยวกับหน้าที่ของที่ปรึกษามีไว้เป็นแต่เพียงที่ปรึกษากฎหมายของ

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต.2/1, "สำเนาที่ 19014 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นคำรบราชานุภาพ ทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรโปการ, 30 มกราคม พ.ศ. 2434.

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระยาคำรบราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 42

³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร รัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต.2/1, "สำเนาที่ 9481 คำแปลหนังสือสัญญาในระหว่างพระยามหิธร และนายโรลิ่ง ยัคมีนส์, 28 สิงหาคม พ.ศ. 2435.

กระทรวงการต่างประเทศโดยเฉพาะเท่านั้น แต่ต้องให้คำแนะนำช่วยเหลือในกิจการของกระทรวงใด ๆ ของรัฐบาลไทยที่อาจเกิดปัญหาขึ้นด้วย รวมทั้งความช่วยเหลือในกรณีที่ไทยคิดจะติดต่อกับนานาประเทศ สัญญาว่าจ้างนี้มีกำหนด 1 ปี ระบุไว้ว่าผู้ที่ได้รับการว่าจ้างจะได้รับเงินเดือนปีละ 3000 ปอนด์ จ่ายเป็นงวด ๆ ละ 3 เดือน และรัฐบาลไทยจะจัดหาบ้านพักให้ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองไกล ๆ เป็น บ้านพักร้อน แต่ไม่มีเฟอร์นิเจอร์

นายยัคมีนส์เข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 27 กันยายน พ.ศ. 2435 มีผลงานด้านต่าง ๆ เช่นช่วยในการเจรจาตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศส ในกรณีวิกฤตการณ์ปากน้ำ พ.ศ. 2436 พยายามหาทางเจรจากับฝรั่งเศสเพื่อให้อนุญาตไทยบาง ไม่ต้องให้ไทยเสียเปรียบมากนัก ช่วยร่างขอกดส่ง ปรับปรุงกิจการภายในประเทศ เช่น คำนินติบัญญัติ คำนุสาชาธูปโภค ถวายโครงการ การศึกษาแก่พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดการการศึกษาภายในและตั้งโรงเรียนกฎหมายผลิตเนติบัณฑิต พ.ศ. 2439 นอกจากนี้ก็ทำหน้าที่ประสานงานสำหรับกระทรวงต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับผลงานของนายยัคมีนส์ จะกล่าวถึงในบทต่อไป และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ได้รวมในคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสำหรับสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พ.ศ. 2440¹ แสดงว่าพระองค์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมาก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่นายยัคมีนส์ว่า "เราได้ออกมาถึงการปฏิบัติราชการของท่าน โดยความซื่อสัตย์สุจริต และความอุตสาหะอันแรงกล้า กับทั้งความชำนาญคุ้นเคยในกระบวนราชการ ได้เป็นประโยชน์ในราชการของเราเป็นอันมาก

¹ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 (พระนคร: พ.ศ. 2507), หน้า 44:

เป็นการสมกับความคิดหมายแลความต้องการอย่างยิ่งของเรา...¹

พ.ศ. 2439 ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปนั้น พระองค์โปรดแต่งตั้งให้นายยัคมีนส์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้าพระยาอภัยราชา-สยามานุกุลกิจ สยามิศมตยศ นานาพจนพากยโกศล สกลเทศธรรมศาสตราจารย์ รัชบาล-กิตโยปเทศก์ พิเศษคุณรรดธรรมยุคดีวาทีน ปรมินทรมหาสวามิภักดิ์ ปรมัครราชมนตรี อภัย-พิริยปรากฏกรมพาหุ"² นับเป็นตำแหน่งอันมีเกียรติสูงสุดที่ชาวยุโรปได้รับเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นคนที่สองที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงเช่นนี้ ต่อจากเจ้าพระยาวิไชยเณทร์³ ซึ่งได้รับสมัญสมเด็จพระนารายณ์แห่งกรุงศรีอยุธยา

ใน พ.ศ. 2444 เจ้าพระยาอภัยราชากราบถวายบังคมลาออกจากราชการ และทูลขอพระบรมราชานุญาตกลับเบลเยียม เนื่องจากสุขภาพอ่อนแอไม่ถูกกับอากาศเมืองร้อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียคายนมากไม่ยากใจให้ออกจากราชการ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระราชทานเจ้าพระยาอภัยราชาว่า

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, ตอนที่ ค. 2/11, "ร่างพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานเจ้าพระยาอภัยราชา, 5 เมษายน พ.ศ. 2436.

² กรมศิลปากร, ตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.ชูชาติ กำภู: พ.ศ. 2512), หน้า 80.

³ เจ้าพระยาวิไชยเณทร์ นามเดิม คอนสแตนติน ฟอลคอน ชาวกรีก เข้ามารับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เอกสารบางแห่งกล่าวว่าได้รับบรรดาศักดิ์เพียง "ออกญา" เท่านั้น ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว เจ้าพระยาอภัยราชาก็นับว่าเป็นชาวยุโรปคนแรกที่ได้รับเกียรตินี้

“เรามีความเสียใจมากที่ท่านจะต้องกลับไป แต่เห็นเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะรักษาความสุขของท่าน เราขอมิให้ไปด้วยความเต็มใจ เพราะว่าชีวิตของท่านมีราคาแก่เมืองเรามาก เรามีความพอใจในการที่ท่านได้มาช่วยเราในคราวหนึ่ง ขอให้ท่านเชื่อว่า ตัวเราเองก็ดี ผู้ซึ่งนับในรัฐบาลทั้งปวงก็ดี ยังไม่มีผู้ใดคิดว่าท่านไม่มีประโยชน์เลยเป็นอันขาด แต่ตรงกันข้ามนั้น เราทั้งหลายวิตกว่า ถ้าไม่มีท่านแล้ว เราจะได้รับความลำบากมาก เราไม่มีที่หวังว่าจะได้ผู้ใดมาแทนที่...”¹

แม้ว่าเจ้าพระยาอภัยราชา จะกลับไปยุโรปแล้วก็ตาม แต่ยังคงมีจดหมายติดต่อกับรัฐบาลไทยตลอดมา และยังรักษาการณ์ในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป ให้คำแนะนำกิจการต่าง ๆ อยู่จนถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2445 สถานทูตไทยในยุโรป เช่นที่ปารีสได้จัดพวงมาลาไปสักการะศพแทนองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัฐบาลไทย นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ และกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้มีพระราชหัตถเลขา และลายพระหัตถ์แสดงความเสียพระทัยพระราชทานแก่ท่านผู้หญิงอภัยราชาและครอบครัว มีการติดต่อกันตลอดมาเสมอ เช่น ท่านผู้หญิงอภัยราชาทูลเกล้าฯ ถวายบัตรอวยพรวันปีไหม และส่งจดหมายเล่าสภาพความเป็นอยู่ มีเอกสารบางฉบับแสดงถึงพระทัยโปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อเจ้าพระยาอภัยราชา และแผ่ขยายไปถึงครอบครัวของเจ้าพระยาอภัยราชาด้วย เช่นแต่งตั้งบุตรชายคนโตเป็นกงสุลไทยประจำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กงจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/12, “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเจ้าพระยาอภัยราชา, 2 เมษายน พ.ศ. 2443.

กรุงเบลเยียม¹ และแม้ว่าเจ้าพระยาอภัยราชาจะถึงแก่อนิจกรรมไปแล้วก็ยังทรงพระเมตตาพระราชทานบำนาญให้แก่มหาคุณหญิงอภัยราชาเป็นการพิเศษ นอกจากนี้ยังทรงรับอุปถัมภ์บุตรธิดาของนายและนางเก็กแปตริก² เป็นนักเรียนทุนหลวงด้วย เนื่องจากนางเก็กแปตริกเป็นบุตรสาวของเจ้าพระยาอภัยราชา และนายเก็กแปตริกเคยเข้ามารับราชการในไทยระยะเดียวกันกับเจ้าพระยาอภัยราชา แต่ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2444 หลังจากกลับไปยุโรปได้เพียง 2 ปี

จะเห็นได้ว่าการเลือกที่ปรึกษาราชการทั่วไปของไทยในระยะแรกนี้ คัดเลือกจากความสามารถและคุณสมบัติที่เด่นเป็นเกณฑ์โดยไม่ได้คำนึงถึงเรื่องเชื้อชาติ แต่แรกนั้นไทยต้องการเพียงที่ปรึกษากฎหมายประจำกระทรวงการต่างประเทศเท่านั้น แต่เนื่องจากความสามารถเฉพาะคนของนายยัคมินส์ จึงทำให้เลื่อนเป็นตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในเจ้าพระยาอภัยราชามาก และแม้แต่เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน มีการปรึกษาขอความเห็นคำแนะนำจากที่ปรึกษาราชการทั่วไป แต่การจะปฏิบัติตามหรือไม่ขึ้นอยู่กับพระบรมราชวินิจฉัยอีกทีหนึ่ง การคัดเลือกในระยะนั้นมีใต้มุ่งหวังจะเอาชาติใดชาติหนึ่งเป็นพิเศษ คือ ยังไม่มุ่งหวังเรื่องการถ่วงดุลย์อำนาจ แต่นับว่าโชคที่เจ้าพระยาอภัยราชาเป็นชาวเบลเยียมซึ่งเป็นชาติเป็นกลาง ทำให้ไทยสามารถหลีกเลี่ยงจากความไม่พอใจของอังกฤษและฝรั่งเศส ดังที่ลอร์ดเรย์ไคกล่าวไว้ว่า

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เลกส์สารวัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/12 บีก 1, "สำเนาโทรเลขที่ 10892 จากกรมหลวงเทเวศร์วงษ์วโรปการ ถึงนายโรลิ่ง กงสุลไทยประจำบรัสเซล", 10 มกราคม พ.ศ. 2445.

² เรื่องเดียวกัน, ร่างพระราชหัตถเลขาวัชกาลที่ 5, 6 ธันวาคม พ.ศ. 2444.

“อีกอย่างหนึ่ง การที่ไทยเราเกี่ยวข้องกับอังกฤษและฝรั่งเศส ถ้าตั้งอังกฤษ
ฝรั่งเศสมีก็จะรังเกียจส่งไสยไปต่าง ๆ ถ้าตั้งคนฝรั่งเศสเป็นที่ปรึกษา อังกฤษ
ก็คงเห็นเช่นนั้นเหมือนกัน ถ้าได้คนชาติเล็กแลอยู่กลาง ๆ เช่นชาวเบลเยียมไป
เห็นจะเป็นการสะดวกดีกว่า จึงขอชักนำเมอซีเออร์อลอง ยะโคเม...”¹

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เจ้าพระยาอภัยราชาจะเป็นคนชาติเป็นกลางแต่ก็เป็นประ-
เทศเล็ก จึงไม่สามารถใช้ความเป็นกลางอำนาจประโยชน์ให้แก่ไทยได้มากเท่าที่ควร
เนื่องจากไม่มีอิทธิพลของชาติตนหนุนหลังให้อังกฤษและฝรั่งเศสเกรงใจไม่กล้าใช้กำลัง
คุกคามไทยได้ ดังที่ปรากฏในวิกฤตการณ์ปากน้ำ พ.ศ. 2436 ซึ่งตามสนธิสัญญาสงบศึก
ฝรั่งเศสบังคับให้ไทยยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และเงินค่าปรับจำนวนมากให้แก่ตน พร้อม
ทั้งยึดฉันทบุรีไว้เป็นประกันจนกว่าไทยจะยอมปฏิบัติตามสัญญาทั้งหมด ซึ่งถ้าเจ้าพระยาอภัย-
ราชาเป็นคนจากชาติมหาอำนาจแล้ว ฝรั่งเศสอาจไม่กล้ากระทำเช่นนั้น และเหตุการณ์
อาจเปลี่ยนไปเป็นอีกรูปหนึ่งได้ แม้แต่นายเวสเทินการ์ด ที่ปรึกษาราชการทั่วไปคนที่สาม
ยังกล่าววิจารณ์ไว้ว่า เจ้าพระยาอภัยราชาเป็นบุคคลที่มีความสามารถเป็นที่นับถือทั่วไปใน
ยุโรป แต่เหตุใดจึงไม่สามารถทำประโยชน์ให้กับไทยได้มากเท่าที่ควร²

เจ้าพระยาอภัยราชาที่ปรึกษาราชการทั่วไป หลุดลาออกจากตำแหน่งกลับไปยุโรป
แล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2444 แต่ไทยยังมีความจำเป็นต้องใช้ที่ปรึกษาราชการทั่วไปอยู่ จึงต้อง
หากคนมารับตำแหน่งแทน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถ
เลขาพระราชทานพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค) เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุง-
ปารีส ถึงความจำเป็นที่ต้องมีที่ปรึกษาราชการทั่วไปอีกต่อไปว่า

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/1,
“ลายพระหัตถ์กรมหมื่นดำรงราชานุภาพพลุกรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการ”, 30 มกราคม
พ.ศ. 2434.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/11,
“บรรทึกขอพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระยาภักดียามไตรี”,
15 กรกฎาคม พ.ศ. 2456.

"เมื่อมีราชการซึ่งคับขันจำจะต้องคิดอ่าน อยาว่าแต่ถึงที่จะช่วยกันคิดเลย แต่จะตามตัวกันให้พบก็แสนยาก กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการไม่ได้ถอนจากความประพฤติที่มีเวลาเลี้ยงแก่โลกทั้งปวง... แลถึงว่าจะคิดอันใดขึ้นบรรดาที่จะต้องร่างต้องเขียนแล้ว ก็มักเบือนไม่เห็นค้ำยเสียทุกอย่าง ชักเลื่อนลงไปแต่จะให้บักเป่าพ้อแล้ว การที่จะมีโทรเลขแต่ละฉบับก็แสนยาก เหตุก็ด้วยเรื่องที่ต้องทำเองทั้งสิ้นเป็นที่ตั้ง... จำเป็นต้องใช้มิสเตอร์เซเลตเซอ ซึ่งเป็นหมอกฎหมายแต่ก็ใช้ไม่ได้ด้วยไม่มีดีปอลแมคคินีนั้นเลย สำนักนอกฮอกฮากไป จึงต้องวายนำเข้าหาจรเข้ใช้มิสเตอร์รีเวตคาร์แนค ที่ปรึกษาคลังซึ่งเป็นคนอังกฤษเองแท้ ๆ เพราะเหตุที่เขาบำเพ็ญบารมีจะใครแทนที่เจ้าพระยาอภัยราชาอยู่ เป็นผู้ร่างจึงได้สำเร็จได้"¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้ราชทูตไทยในยุโรป เช่น พระยาสุรียา ตลอดจนเจ้าพระยาอภัยราชาให้ช่วยเสาะหาคนที่มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายและการเมือง แต่อาจจะลดตำแหน่งลงเป็นเพียงที่ปรึกษาระทรวงการต่างประเทศ เพราะเกรงว่าจะมาขัดแย้งกับนายคาร์แนค ที่ปรึกษาระทรวงการคลังซึ่งรักษาการแทนที่ปรึกษา ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับเดียวกันนั้นว่า "แลขอออกให้พระยาสุรียาทราบเสียว่าเราจะมีเยเนรอลแอดไวเซอร์ ตำแหน่งเสมอเจ้าพระยาอภัยราชาอีกนั้นเห็นจะมีไม่ได้ แลถูกก็ไม่ควรจะมี คนซึ่งเราจะต้องการบักนี้จะต้องเป็นแอดไวเซอร์สำหรับเฉพาะแก่กระทรวงต่างประเทศ เว้นไว้แต่ตัวผู้นั้นเป็นคนมีสติปัญญาความรู้สูงเกินสามัญ ปรายกันลงเองได้ก็อาจจะม้อ่านามากขึ้นได้"²

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต.2/1 ปีก 2, "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระยาสุรียานุวัตร", 25 เมษายน พ.ศ. 2445.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

การแสวงหาผู้มารับตำแหน่งต่อจากเจ้าพระยาอภัยราชานี้ ก็คัดเลือกกันอย่างยากลำบาก เนื่องจากต้องการหาชาติเป็นกลางเพื่อรักษาคุณลย์อำนาจระหว่างชาติมหาอำนาจ¹ คืออังกฤษและฝรั่งเศส เพราะขณะนั้น สัมพันธภาพระหว่างไทยและประเทศทั้งสองกำลังตึงเครียด กล่าวคือ ทางอังกฤษมีปัญหาเรื่องรัฐมลายูของไทย ซึ่งอังกฤษพยายามแผ่อิทธิพลเข้ายึดครองทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมาในรูปของบริษัทเหมืองแร่ ที่นับว่าเป็นปัญหาที่สุดคือเรื่องนายคัทที่เข้ามาขอสัมปทานเหมืองแร่ในรัฐกลันตัน และแผ่ขยายอิทธิพลไปเกือบทั่วรัฐตลอดจนรัฐใกล้เคียงด้วย ๗สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ไทยต้องหลีกเลี่ยงเพราะปรากฏว่ามีชาวอังกฤษเข้ามารับราชการในไทยจำนวนมาก ข้าราชการบางคนแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ประเทศของตนควบคู่ไปกับผลประโยชน์ของไทย เช่นที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับเดิมที่ว่า "...จำต้องวายน้ำเข้าหาจรเข้ให้มีศเตอร์ริเวต คาร์แนค ที่ปรึกษาค้างซึ่งเป็นคนอังกฤษเองแท้ ๆ ... เหตุที่เขาช่วยก็เพราะว่าเป็นการถูกทางแก่ประโยชน์ของอิมปีเรียลลิสต์ของอังกฤษ ถ้าเป็นการขัดขวางแก่ประโยชน์ของอังกฤษเขาก็คงจะไม่ช่วย..."² ส่วนชาวฝรั่งเศสนั้นหลังจากเหตุการณ์ พ.ศ. 2436 แล้ว ไทยกับฝรั่งเศสก็มีใครมีสัมพันธไมตรีอันดีต่อกันนัก เพราะฝรั่งเศสยังยึดครองจันทบุรีไว้เป็นดินแดนในเขตอิทธิพลของตน ไม่ยอมผ่อนปรนแม้ไทยจะขอเจรจาแก้ไข ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสต้องการไว้แลกเปลี่ยนกับดินแดนส่วนอื่นของไทยที่ตนต้องการ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ดังนั้น การจะวางใจผู้ที่เป็นที่ปรึกษาจึงต้องระวังอย่างมาก หลีกเลียงจากคนของทั้ง 2 ประเทศ เพราะถ้าใจเขาแล้วอาจเป็นช่องทางให้ประเทศนั้น ๆ

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/1 บีก 1, "จดหมายเหตุพระยาสุริยานุวัตร ถึงพระยาอรรคราชวรราช", 10 มิถุนายน พ.ศ. 2445.

² เรื่องเดิม, "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึง พระยาสุริยานุวัตร", 25 เมษายน พ.ศ. 2445.

แต่อิทธิพลเข้ามา หรือมีฉันทันทีเท่ากับเป็นการช่วยให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้ายึดครองบริเวณเขต
ปัญหาเร็วขึ้น ไทยจึงต้องแสวงหากคนจากชาติเป็นกลางที่มีกำลังหนุนหลังพอจะทำให้ประเทศ
ทั้งสองเกรงกลัวอิทธิพลได้ ในการพิจารณาชาติที่เป็นกลางนั้น สหรัฐอเมริกาจะเป็นชาติ
ที่เหมาะสม แต่ยังมีข้อขัดแย้งอยู่บ้างโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
เห็นว่าเป็นชาติใหญ่ ทรงสงสัยวิธีคิดว่าจะแรงไปกว่าที่สมควรจะใช้ในราชการของ
ไทย¹ ส่วนชาวฮอลันดาคำนึงทรงรังเกียจที่ว่า กงสุลฮอลันดาที่อยู่ในกรุงเทพฯ อยู่รวมใน
สถานทูตฝรั่งเศส ฝรั่งเศสอาจบีบบังคับหรือมีฉันทันทีอาจจะเห็นชอบและเข้ากับฝรั่งเศส
เสียได้² ส่วนพระยาสุริยามีความเห็นถึงแม้ชาวฮอลันดาจะสามารถพูดภาษาอังกฤษ
ได้ดีกว่าชาวเบลเยียมและสวิส แต่เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าอื่น และไม่คอย
ชอบเอื้อเฟื้อต่อคนต่างชาติ³ นอกจากนี้ยังเห็นว่าคนที่รู้จักสภาพการเมืองในยุโรปนั้น ที่
ตั้งใจทำงานจริง ๆ ยิ่งกว่าเห็นแก่ประโยชน์อย่างอื่นมีน้อยมาก⁴

ในชั้นต้น เจ้าพระยาอภัยราชาทูตแนะนำนายโคโรซ⁵ (Mr. Numa Droz
ประธานาธิบดีแห่งสมาพันธรัฐสวิสเซอร์แลนด์ (President of the Swiss Confede-
ration) ว่าเป็นผู้ที่เหมาะสม และทางรัฐบาลไทยก็เห็นชอบด้วย แต่ยังไม่ทันที่จะตกลง

" กงจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต. 2/1,
" พระราชพิทักษ์เกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระยาสุริยา,
25 เมษายน พ.ศ. 2445.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ กงจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต. 2/1,
" จดหมายพระยาสุริยา ถึงพระยาอรรคราช, " 10 มิถุนายน พ.ศ. 2451.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵ Kenneth T. Young, "The Special Role of American Advisers in
Thailand 1902-1949", Asia Magazine, No. XIV, 5.

เช่นสัญญาว่าจ้างต่อกัน นายโครชถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อน จึงต้องเสาะหากันใหม่อีก ที่สุดตกลงเลือกชาวอเมริกัน เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเป็นชาติเป็นกลางและมีอำนาจพอที่ ไทยจะหวังยึดเป็นพันธมิตรและใช้ดวงศุลย์อำนาจได้ ประกอบกับไทยเห็นว่าสหรัฐอเมริกา เป็นชาติที่มีความยุติธรรม จะเห็นได้จากเหตุการณ์ในเมืองจีน (China Crisis)¹ ซึ่ง สหรัฐอเมริกาพยายามไกล่เกลี่ยกรณีชาติมหาอำนาจตะวันตกเข้าไปแบ่งเขตยึดครองในจีน ไม่ให้รุกรานจีนอีกต่อไป ไทยหวังว่าสหรัฐอเมริกาคงจะสามารถอุดหนุนการปฏิบัติงานของ ที่ปรึกษาชาติคนที่กระทำเพื่อประโยชน์ของไทย ในกรณีที่เกิดขัดแย้งกับมหาอำนาจยุโรปได้ ดีกว่าชาติเป็นกลางอื่น ๆ แนนอน ดังปรากฏในจดหมายพระยาสุรียาถึงพระยาอรรคราช- วรราช เอกอรรคราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันว่า

"เมื่อครั้งเจ้าพระยาอภัยราชารับราชการอยู่ เห็นความยุติธรรมต่าง ๆ ที่ เราต้องรับอยู่แต่ไปเพียวพวกจากความที่ไหนก็ไม่มีใครอุดหนุนพลอยเจ็บร้อนไปควย เพราะวาชาติเบลเยียมหมายประโยชน์อังกฤษและฝรั่งเศส แลกลัวเขามากอยู่ เสมอ โดยที่เป็นเรื่องเล็กน้อยเต็มที่ ผมเชื่อว่าถ้าเจ้าพระยาอภัยราชาเป็นชาติ อเมริกัน ป่านนี้รัฐบาลอเมริกัน แลชาวเมืองนั้นคงจะเป็นเสี้ยงสำคัญที่ช่วยเจ็บ ร้อนเป็นกันเองกับเราเสียแล้ว...²

พระยาสุรียาได้ปรึกษากับพระยาอรรคราชวรราช ให้ช่วยสืบหาชาวอเมริกันที่มี คุณสมบัติดังกล่าว และนายยอน เฮย์ (Mr. John Hay) รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐ อเมริกาช่วยจัดการสืบหาให้³ ได้แนะนำนายมัวร์ (Mr. Moore) ศาสตราจารย์ทาง

¹ เรื่องเดิม, "จดหมายพระยาสุรียา ถึงพระยาอรรคราช, 16 เมษายน พ.ศ. 2445.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/1, "จดหมายพระยาสุรียา ถึงพระยาอรรคราช, 10 มิถุนายน พ.ศ. 2445.

³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/2, "จดหมายพระยาอรรคราช ถึงพระยาสุรียา, 30 กันยายน พ.ศ. 2445.

กฎหมาย แต่นายมัวร์ไม่สมัครใจจะมารับราชการกับไทย นายเฮย์จึงแนะนำนายเอควาร์ด สโตรเบล (Mr. Edward Strobel) ชาวอเมริกัน ศาสตราจารย์ผู้ชำนาญทางกฎหมาย จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และมีประสบการณ์ทางการเมืองพอสมควร เคยเป็นเลขานุการสถานทูตสหรัฐอเมริกาในกรุงแมดริด พ.ศ. 2431 - พ.ศ. 2432 เป็นผู้ช่วยรัฐมนตรีต่างประเทศคนที่ 3 (The 3rd Assistant Secretary of State) พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2437 สามารถพูดภาษาต่าง ๆ ได้ถึง 5 ภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน และโปรตุเกส และมีความชำนาญทางด้านการคลังอีกด้วย¹ ก่อนที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงยอมรับตกลงว่าจ้างนายสโตรเบลนั้น ทางไทยได้สืบสวนเรื่องราวเกี่ยวกับสโตรเบลจากวงการต่าง ๆ เช่นจาก นายปอร์เตอร์ (General Porter) เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาที่กรุงปารีส และแม่แถมสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งกำลังทรงศึกษาที่อังกฤษทรงช่วยเหลือตรวจสอบด้วย ภายหลังจากพระยาอรรคราชได้ทำความรู้จักกับนายสโตรเบล และได้ขอร้องให้สโตรเบลเข้ามาหาพระยาสุริยาที่ปารีส เพื่อจะได้อตรวจสอบเป็นขั้นสุดท้าย ปรากฏว่าอัปยศและความรู้ความสามารถของสโตรเบลเป็นที่พอใจของพระยาสุริยามากที่สุด รัฐบาลไทยตกลงว่าจ้างสโตรเบลเข้ามารับราชการตำแหน่งที่ปรึกษาทั่วไปประจำกระทรวงการต่างประเทศ (General Adviser to the Foreign Office) มีสัญญา 2 ปี ใ้ได้รับเงินเดือนปีละ 3000 ปอนด์ แบ่งจ่ายเป็น 4 งวด ๆ ละ 3 เดือน และใ้รับเงินค่าเดินทางมาอีก 250 ปอนด์ เช่นสัญญากันที่ปารีสเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2445² นอกจากนี้ สโตรเบลยังขอจ้างเสมียนมาช่วยจดชวเลขและพิมพ์อีกด้วย ซึ่งทางรัฐบาลไทย

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/2, "จดหมายเหตุพระยาอรรคราช ถึงพระยาสุริยา," 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2445.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/2 ปีก 1, "สำเนาขอตกลงทำสัญญาวางนายสโตรเบล," 21 ตุลาคม พ.ศ. 2445.

เห็นว่าเมื่อจำเป็นจะต้องใช้แล้ว ควรจะวางจ้างผู้มีความรู้ทางกฎหมาย และสามารถพิมพ์คึก
 จกชวเลข เขามาเป็นผูช่วยของสโตร์เบลเสียที่เคียวจะเป็นประโยชน์กว่า จึงตกลงว่าจ้าง
 นายเจนส์ เวสเตนการ์ด (Mr. Jens I. Westengard) ศิษย์ของสโตร์เบล ได้รับ
 เงินเดือนปีละ 1600 ปอนด์ สัญญามีกำหนด 1 ปี เช่นสัญญากันเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ.
 2446¹

ถึงแม้ว่าจะเซ็นสัญญากันตั้งแต่ พ.ศ. 2446 แต่สโตร์เบลและเวสเตนการ์ดเข้า
 มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2447 เนื่องจากมีภารกิจต้องจัดการให้
 เรียบร้อยอีกหลายสิ่ง และอาจเพราะประจวบกับขณะนั้นฝรั่งเศสมีท่าที่ไม่พอใจในการที่ไทย
 จ้างคนชาติอื่น เขามารับตำแหน่งนี้ในขณะที่ต้องการให้ไทยจ้างคนชาติตนเข้ารับราชการ
 ตำแหน่งสูง ๆ เพื่อจะได้มีอิทธิพลเหนือไทยไค้สะดวกขึ้น² แต่ทางรัฐบาลไทยไค้แข็งแรง
 จนเป็นที่เข้าใจกัน และระหว่างการเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ สโตร์เบลและเวสเตนการ์ด
 ไค้แวะช่วยพระยาสุรียาในการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส พ.ศ. 2447³

เมื่อเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ไค้ไม่นาน สโตร์เบลทูลขอตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป
 และอรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม (General Adviser and Minister Plenipotential)
 เสมอกับเจ้าพระยาอภัยราชา แต่... พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ

¹ เรื่องเดียวกัน, "สำเนาข้อตกลงทำสัญญาจ้างนายเวสเตนการ์ด," 11 มีนาคม
 พ.ศ. 2446.

² เรื่องเดียวกัน, "จดหมายพระยาสุรียานุวัตร กราบทูลกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ,"
 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446.

³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/2 ปีก 1,
 "จดหมายพระยาสุรียานุวัตร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,"
 หน้า 221.

ทรงชี้แจงว่า ตำแหน่งแรกคงจะทรงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ แต่อีกตำแหน่งนั้น เจ้าพระยาอภัยราชา (โรดิง ยัคมินส์) ใ้รับพระราชทานภายหลังเป็นการตอบแทนความสามารถ¹ ถ้าหากสตีโร เบลปฏิบัติงานไ้ผลดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะพระราชทานให้แน่นอน แต่เพื่อค้ำขวัญหาญขี้ปาก ไทยจึงตกลงแต่งตั้งให้คำมัทซัง เมื่อครบกำหนดสัญญาจ้าง รัฐบาลไทยจึงทำสัญญาว่าจ้างต่อและเพิ่มเงินเดือนเงินบำนาญให้ด้วย เพราะแลเห็นความสามารถของสตีโร เบล ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระราชทานกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการว่า

“เรื่องนี้ฉันได้ทำน้ำใจตกลงเป็นแน่แล้วว่า มิศเตอร์สตีโร เบลมาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ ได้ทำประโยชน์ให้แก่ราชการเป็นอันมาก ถ้ายังอยู่ได้อีกเท่าใดราชการทั้งปวง มิได้จะสะดวักดีและเดินเร็วยิ่งขึ้น ฉันยังมิได้เห็นยุโรปเป็นถาวรอเมริกันคนใด ซึ่งมีความคิดและอัธยาศัยมั่นคง เช่นมิศเตอร์สตีโร เบล แลยังทำให้เป็นที่ชอบใจของเราทั้งหลาย ตั้งแต่ตัวฉันเป็นคนใดครั้งนี้เลย เพราะฉะนั้น ให้เชอคิดจัดการกับมิศเตอร์สตีโร เบล ในเรื่องที่จะกลับมาทำราชการต่อไปอีกนั้น...”²

สตีโร เบลอยู่รับราชการในไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2447 - พ.ศ. 2451 รวมระยะเวลา 5 ปี ระหว่างนั้นได้ลาพักกลับไปเยี่ยมมารดาที่อเมริกาอยู่เสมอ ระยะเวลารับราชการจึงค่อนข้างจะสั้น แต่สามารถทำประโยชน์ให้แก่ไทยอย่างใหญ่หลวง คือรับหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์และของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ปฏิบัติกิจการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของไทยอย่างแท้จริง ถึงแม้วาร่างกายจะไม่แข็งแรงนัก เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, "ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ทูลกรมขุนสมมติอมรพันธ์," 22 มีนาคม พ.ศ. 2447.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต. 2/6, "ร่างพระราชกระแสตอบกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ," 24 กันยายน พ.ศ. 2448.

เมื่อคราวป่วย เป็นบาทะยักที่โคโร เมื่อมกราคม พ.ศ. 2449 ก็ยังห่วงราชการไทยช่วย ทดสอบชาวต่างประเทศที่จะเข้ารับราชการกับไทย เช่นการคัดเลือกนายอาเซอร์เป็นเล-
ขาการสถานทูตไทยที่ลอนดอน¹ ที่สำคัญคือ มีบทบาทอย่างมากในการแก้ไขทำสนธิสัญญา
ใหม่กับฝรั่งเศสและอังกฤษ โดยแนะนำให้ไทยยอมยกดินแดนประเทศราชที่ไร้ประโยชน์
และก่อความวุ่นวายให้แก่ชาติมหาอำนาจเพื่อแลกกับผลประโยชน์โดยตรงของประเทศ เช่น
ตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2450 ที่ทำกับฝรั่งเศส ไทยยอมยกฝั่งขวาแม่น้ำโขงตอนตรงข้ามกับ
หลวงพระบาง เมืองพระตะบอง เสียมราชบุรี ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกเปลี่ยน
กับการที่ฝรั่งเศสจะคืนเมืองตราดให้ และยอมให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่จดทะเบียนก่อนวัน
เซ็นสัญญาขึ้นศาลระหว่างประเทศ ส่วนคนที่จดทะเบียนหลังวันเซ็นสัญญาขึ้นศาลไทย และ
ทั้งหมดจะขึ้นศาลไทยเมื่อไทยใช้ประมวลกฎหมายในแบบสากล² ส่วนสนธิสัญญาที่ทำกับ
อังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2452 ไทยยอมยกภูผาลันตัน ครงกานู ปลิส และไทรบุรี ให้เพื่อแลก
กับอำนาจทางศาลเช่นที่ไทยทำกับฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2450 ยกเลิกสัญญาฉบับที่ไทยทำ
กับอังกฤษไว้เมื่อ พ.ศ. 2440 และไทยยังมีสิทธิที่จะกู้เงินจากรัฐบาลของเฟรคเคอเรค-
เตค มาเลเซียเทศ ประมาณ 4 ล้านปอนด์ เพื่อใช้สร้างทางรถไฟสายใต้ด้วย³ แต่ยังไม่
ทันใดตกลงเซ็นสัญญากัน พอดีสโร เบลป่วยด้วยโรคโลหิตเป็นพิษถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่
15 มกราคม พ.ศ. 2451 ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และคณะรัฐ-
บาลไทยเสียพระทัยและเสียค่ายมาก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงแคโรลีน มารดา
ของสโร เบลว่า

¹ กงจดหมายเหตุ กรมทูลปากกร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต. 2/7,
"ลายพระหัตถกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์", 25 กรกฎาคม พ.ศ.
2449.

² กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, สนธิสัญญาและความ
ตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ, พ.ศ.
2512, หน้า 165-7.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179-181.

"...ไม่จำเป็นที่จะกล่าวว่าฉันเสียใจเพียงใดที่ต้องเสียคนที่ดีและทรงคุณวุฒิ
เช่นนี้ อย่างไรก็ตาม เป็นหน้าที่ของฉันที่จะกล่าวถึงว่า เขาเป็นคนรักชาติที่จงรัก
ภักดี และเป็นมิตรแท้ของรัฐบาลของฉัน ฉันค่อนข้างจะสงสัยว่าจะสามารถหา
ใครใคร่เสมอเหมือนเขาในทุก ๆ กรณีที่จะเหมาะสมกับตำแหน่งของเขา ขณะนี้
สิ่งเดียวที่เหลืออยู่สำหรับเราคือความทรงจำและคุณงามความดีที่เขาได้เคยปฏิบัติ
ให้แก่ประเทศของฉัน ซึ่งจะยังคงจารึกอยู่ในประวัติศาสตร์และในจิตใจของประ-
ชาชนชาวสยาม"¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดจัดให้เป็นงานศพหลวง โปรด
เกล้าฯ ให้จัดเผาศพแบบไทยที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2452
มีการประโคมกลองชนะ โประยาน และมีพระบาทหลวงเทศน์หน้าศพเหมือนงานบังสุกุลของ
ไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทาน
เพลิงศพด้วยพระองค์เอง แสดงว่าทรงโปรดปรานสโตร์ เบดมิไซนอย หลังจากนั้น ได้ทรง
สร้างอนุสรณ์ไว้ง้อรัฐสโตร์ เบด สิ้นเงินค่าใช้จ่ายในการศพไปประมาณ 2400 บาท²

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/8,
"พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนางสโตร์ เบด,"
6 กันยายน พ.ศ. 2451.

It is needless for me to say how much I deplore the loss
of so excellent and accomplished a man. It is, however my duty to
mention that he had been a devoted servant and true friend of my
government, I rather doubt being able to find another man equal
to him in every respect to fill his place. There is for us only
one consolation, that is, that the memory of him and of the good
he had done for my country will ever remain in the history and
in the minds of the people of Siam.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้มที่ ค. 2/7, เลขที่
5/40, "ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วังหลวงโปรดการ หล่อกรมขุนสมมติอมรพันธ์," 22 มกราคม
พ.ศ. 2451.

แต่ไม่ปรากฏว่าทำอนุสรณ์เป็นรูปอะไร หรือฝังไว้ที่ใดแน่ ตอนแรกก็จะส่งอัฐิไปให้มารดาที่อเมริกา แต่มารดาของสตรีเบลเห็นว่าถ้าเอาไว้ในเมืองไทยจะเป็นเกียรติยศแก่ผู้ตายมากกว่า จากเอกสารที่หาได้บอกแต่เพียงว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้นำไปฝังไว้ที่สุสานของพวกอเมริกัน เพรสไบทีเรียน และให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนครสวรรค์ และพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมติอมรพันธ์รับนำไปจัดการเรื่องอนุสรณ์ที่ฝังศพ¹ ซึ่งก็คงจะสำเร็จเป็นรูปที่สวยงาม แต่จากผลการสำรวจของคุณขจร สุขพานิช ซึ่งเขียนไว้ในวารสารชุมนุมจุฬา พ.ศ. 2512 ปรากฏว่าอนุสรณ์นี้อยู่ที่สุสานคริสต์เตียน ถนนตก ทำเป็นรูปศิลาหยาบ ๆ อยู่รวมกับที่ฝังศพของนาย-แฮมิลตัน คิง อรรถราชทูตอเมริกันประจำกรุงเทพฯ แต่อยู่คนใน สลักไว้แต่นาม วันชาติะมรณะ เท่านั้น² เป็นที่น่าประหลาดใจว่าเหตุใดอนุสรณ์หลุมฝังศพของที่ปรึกษาราชการทั่วไป ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์แก่ไทย จึงมีสภาพทรุดโทรมเช่นนั้น ทั้ง ๆ ที่งานนี้อยู่ในพระราชานุเคราะห์ขององค์พระมหากษัตริย์ และเป็นไปไม่ไควทางรัฐบาลไทยจะลืมถึงสตรีเบล เพราะปรากฏว่าต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวงศ์ และคณะรัฐบาลไทย ได้ร่วมกันบริจาคเงินสมทบกับญาติมิตรสตรีเบลในอเมริกา ตั้งเป็นเงินทุนสำหรับซื้อหนังสือโทแกทองสมุทของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่สตรีเบล³ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเสด็จพระทัยเมตตาการุณาเผื่อแผ่ไปถึง

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต. 2/8,
"พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน กรมหลวงเทเว-
ธวงศ์โรปการ", 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2452.

² ขจร สุขพานิช, "ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ 5", วารสารชุมนุมจุฬา,
12 ตุลาคม 2512, 1-10.

³ เรื่องเดิม, "สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานกรมขุนสมมติฯ", 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2451.

คนในครอบครัวของสโตร์ เบลอีกด้วย คือทรงพระราชทานบำนาญแก่มารดาของสโตร์ เบล ปีละ 350 ปอนด์

นายเวสเทนการ์ทซึ่งเป็นผู้ช่วยสโตร์ เบลอยู่ขณะนั้น ได้รับความแต่งตั้งที่ปรึกษาราชการทั่วไปสืบต่อมา เพราะรัฐบาลไทยแลเห็นความสามารถตั้งแต่ทำงานอยู่กับสโตร์ เบล แล้ว ถึงแม้จะยังคอยอาวุโสแต่ก็ยังมีความตั้งใจดีและความสามารถปฏิบัติงานได้ผลดีตลอดมา ที่เห็นเด่นชัด คือการดำเนินงานต่อจากที่สโตร์ เบลได้วางรากฐานไว้แล้ว เช่นการทำสนธิสัญญากับอังกฤษจนสามารถตกลงกันได้ในปี พ.ศ. 2452 เวสเทนการ์ทแสดงความจริงใจและมีเหตุมีผลเสมอ เช่น เคยเสนอว่าตำแหน่งที่ปรึกษาราชการก็เหมือนกับเสนาบดี คือถ้าทำไม่ถูกใจก็ให้ออกได้ ไม่สมควรจะมีข้อสัญญากำหนดเวลาให้เป็นการขัดขวางความต้องการของบ้านเมือง¹ เวสเทนการ์ทรับราชการต่อมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453 ได้ช่วยเหลือในการเรียกร้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเอกราชทางการศาลของไทยกลับคืนมาได้เป็นบางส่วน จากการปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่เป็นผลดีแก่ไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดียามไมตรี เมื่อ พ.ศ. 2454 (พระยาภักดียามไมตรีคืนต่อมา คือคอกเตอร์ ฟรานซิส บี แซย์) นับเป็นบำเหน็จเกียรติยศอย่างสูง พ.ศ. 2458 พระยาภักดียามไมตรีหลุดออกจากราชการกลับไปสหรัฐอเมริกาโดยอ้างถึงภาระหน้าที่ต่อครอบครัวซึ่งจากมาถึง 10 ปี นอกจากนี้ เวสเทนการ์ทยังแลเห็นว่า เมืองไทยเจริญขึ้นกว่าเดิมมาก และคาดว่าไม่มีสิ่งใดจะมารบกวนเมืองไทยใหญ่ยากได้อีก พร้อมทั้งให้คำรับรองว่าถ้าเห็นว่าจะเกิดเหตุการณ์ยุ่งยากขึ้นแล้ว เวสเทนการ์ทจะเป็นคนสุดท้ายที่จะถอยไปจาก

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 2/11, "ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ กราบบังคมทูลรัชการที่ 5, 25 มีนาคม พ.ศ. 2451.

เมืองไทย¹ ไทยไม่จำเป็นต้องใช้ที่ปรึกษาราชการอีกต่อไป พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงสามารถจะชักชวนการลาออกของเวสเทินการ์ดได้ ดังในพระราชบันทึกที่ว่า

“ขอความที่พระยาภิรมย์ภักดีโลกลาวมาข้างต้นนี้ โลกลาวอย่างแน่นอนใจ ซึ่งเราไม่สามารถจะสงไสยความสุจริตของเขาได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็ไม่สามารถจะขึ้นให้เขารับอยู่ต่อไปโดยไม่มีกำหนด ซึ่งแปลว่าบังคับให้เขาละสิ่งที่รักเพื่อประโยชน์ของเรา อีกประการหนึ่ง เราก็เห็นควยในข้อที่ว่า คนที่เกิดแลอยู่มาในประเทศหนาวอมรฤกษ์ไม่สบายในประเทศที่มีอากาศเช่นเมืองเรา... อีกประการหนึ่ง เราเองก็ไม่อาจจะกล่าวควยความจริงใจไคว เราเห็นความลำบากยุ่งยากข้างหน้าถึงกับจำเป็นที่จะต้องเอาตัวเขาไวช่วยแนะนำ”²

พระยาภิรมย์ภักดีลาออกจากราชการกลับไปสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. 2458 กลับไปเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดอยู่ 3 ปี ระหว่างนั้นได้ช่วยเหลือกิจการของรัฐบาลไทย และมีจดหมายติดต่อกับไทย โดยเฉพาะกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรปกการ อยู่เสมอ เช่นช่วยในการเปิดการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา ช่วยในการจัดหาบุคคลที่มีความเหมาะสมมาช่วยรับราชการตำแหน่งที่ปรึกษาประจำกระทรวงการต่างประเทศของไทยต่อนายบิตกินส์ คือนายเจมส์ พระยาภิรมย์ภักดีถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2461 หลังจากกลับไปสหรัฐอเมริกาได้เพียง 3 ปี ควยโรคเบาหวาน เมื่อวันที่

¹ เรื่องเดียวกัน, "บรรทึกขอพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระยาภิรมย์ภักดี", 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2456.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

17 กันยายน พ.ศ. 2461 ในพินัยกรรมของพระยาภักดีนิคมได้ระบุให้เผ่าร้างตาม
พิธีแบบไทยแทนการฝัง¹ แสดงถึงจิตใจที่ผูกพันต่อเมืองไทย ในพิธีนี้ สมเด็จพระเจ้า
นงเยาว์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ไททรงจักษ์พวงมาลาแทนองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลไปคำนับศพ และบรรดาศักดิ์นักเรียนไทยที่ไปศึกษาอยู่
ในสหรัฐอเมริกาได้มาร่วมพิธีด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระ
ศรีพัชรินทราบรมราชินี สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ สมเด็จพระ
พระบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ พร้อมทั้งบุคคลในคณะรัฐบาลได้มีพระราชหัตถ-
เลขา และลายพระหัตถ์แสดงความเศร้าโศกเสียพระทัย พระราชทานและประทานไปยัง
คุณหญิงภักดีนิคมพร้อมกันนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
กรุณาโปรดเกล้าฯ อุปการะการศึกษาของบุตรชายพระยาภักดีนิคมเป็นการตอบแทน
แทนความดีของพระยาภักดีนิคมเป็นครั้งสุดท้าย²

การที่สตรี เบดและเวสเตนการด์ปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จเช่นนี้ เกิดจากความ
สามารถและสติปัญญาของตนเองทั้งสิ้น โดยไม่ได้รับความอุดหนุนจากรัฐบาลของตน (สหรัฐ-
อเมริกา) ดังที่ไทยคาดหมายไว้แต่ตน เพราะรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้บอกไว้แต่ต้นแล้วว่า
จะหวังความรับรองอุดหนุนของกระทรวงการต่างประเทศอเมริกาไม่ได้³ เวสเตนการด์

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารเล่มที่ 7 ตอน 5,
"จดหมายพระยาประภากรวงศ์ ทูลกรมพระยาเทเวศร์วัชรปการ", 5 ตุลาคม พ.ศ. 2461.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/11,
"บรรทัดขอพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระยาภักดีนิคม",
15 กรกฎาคม พ.ศ. 2456.

ซึ่งเจ้าคอรัรัสมาลไทยว่า โคปฏิบัตราชากรให้แกเมืองไทยอย่างสุดความสามารถ ซึ่งจะทำ
 เช่นนี้ให้แกผู้อื่นไม่ได้อีกแล้ว ผลงานที่ทำไว้ให้แกเมืองไทยถือเป็นงานสำคัญที่สุดในชีวิต¹
 เหตุการณ์ที่สนับสนุนคำกล่าวนี้ คือเมื่อ พ.ศ. 2448 นายแอมิดตัน คิง เอกอัครราชทูต
 สหรัฐอเมริกาประจำกรุงเทพฯ โคขอให้นายเวสเทนการ์คเป็นที่ปรึกษาทางวิชากฎหมาย
 ในคดีที่มีเรื่องขึ้นในศาลกงสุลอเมริกัน แต่สไตรเบลชี้แจงว่า "วิชาความรู้ทางกฎหมาย
 ของมิสเตอร์สไตรเบลเองถูกของมิสเตอร์เวสเทนการ์ค เป็นของที่โคทำสัญญาว่าจะรับ
 ราชการอย่างเดียว จะให้ผู้อื่นไปใช้โดยไม่มีพระบรมราชานุญาตไม่ได้"² และสไตรเบล
 ให้นำเรื่องนี้ขึ้นเสนอกกรมหลวงเทเวระวงษ์โรปกการ ให้ทำขึ้นทูลเกล้าถวายเพื่อขอพระบรม
 ราชานุญาตต่อไป³

ทั้งสไตรเบลและเวสเทนการ์ค เข้ารับหน้าที่โดยมีความเข้าใจองแท้ในลักษณะ
 ของงาน เตรียมตัวพร้อมที่จะบุกเบิกเอาชนะความยากลำบากอันจะมีขึ้นในหน้าที่ราชการ
 และทำงานให้เมืองไทยตราบเทาเวลาที่ไทยยังมีความยุ่งยากอยู่ และเมื่อไทยเจริญแข็ง
 แรงไม่จำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงอีกต่อไปแล้ว จึงทูลลาออกจากราชการ แต่ไทยยังต้องใช้ที่
 ปรึกษาราชการต่อมาอีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง ดังเหตุผลที่แสดงในพระราชบันทึกของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "เราเชื่อว่าเสนาบดีผู้ใหญ่ของเรายังอยากที่จะให้
 มีที่ปรึกษาราชการต่อไปอีกสักหนอย เพื่อให้เป็นอันตั้งอยู่ในความไม่ประมาท"⁴ ทรงโปรด

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

² กองจดหมายเทศุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/3,
 "ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวระวงษ์โรปกการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว," 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2447.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ กองจดหมายเทศุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค. 2/11,
 "บรรทึกขอพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระยากัดยามไมศรี,"
 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2451.

เกล้า ๆ ให้เวสเทนการ์ดเป็นผู้คัดเลือกหาชาวอเมริกันที่มีความสามารถมารับหน้าที่แทน
แต่มีตำแหน่งเป็นเพียงที่ปรึกษาราชการของกระทรวงการต่างประเทศเท่านั้น¹

อันที่จริงแล้วที่ปรึกษาราชการทั่วไปมีได้มีเพียง 3 คนเท่าที่กล่าวมาแล้ว แก่อาจ
นับรวมนายบิตกิน ชาวอเมริกันที่ปรึกษาประจำกระทรวงการต่างประเทศคนแรกด้วย ทั้งนี้
เนื่องจากเมื่อเวสเทนการ์ด มีความประสงค์จะลาออกจากราชการกลับไปสหรัฐอเมริกา
จึงทำคนมารับราชการแทนใน พ.ศ. 2457 คือนายบิตกินชาวอเมริกัน เป็นนักกฎหมายจาก
มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดเช่นเดียวกัน โดยจ้างมาเป็นผู้ช่วยที่ปรึกษาราชการทั่วไป มีกำหนด
สัญญาหนึ่งปี ครั้นเวสเทนการ์ดลาออกจากราชการกลับไปอเมริกาแล้ว นายบิตกินจึงได้
รักษาราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป (Acting General Adviser)² จนครบ
กำหนดสัญญาจ้าง รัฐบาลไทยต้องการจะทำสัญญาจ้างต่อ แต่ขอเปลี่ยนตำแหน่งให้เป็นที่
ปรึกษาราชการประจำกระทรวงการต่างประเทศแทนตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไปที่จะ
ยกเลิกเสีย โดยให้เหตุผลว่า ตำแหน่งเดิมเป็นตำแหน่งที่ไม่มีประเทศใดใช้ เป็นการคิด
แปลกไปจากชาติอื่น ๆ ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากเวลาติดต่อกับชาติยุโรป จึงต้องแก้ไข
เสีย ประกอบกับนายบิตกินเองก็คอยอาวุโสกว่าที่ปรึกษาประจำกระทรวงอื่น ๆ ทั้งยังไม่
เคยรับราชการตำแหน่งสูงปรากฏผลงานมาก่อนที่จะเข้ามารับราชการในไทย ไม่เป็นที่
เกรงใจของที่ปรึกษาราชการเหล่านั้นถ้ายังคงให้ดำรงตำแหน่งเดิมต่อไปอาจเกิดขัดแย้ง
กับที่ปรึกษาอื่น ๆ ได้ ทั้งเวสเทนการ์ดก็เคยเสนอให้เลิกใช้ตำแหน่งที่ปรึกษาราชการ
ทั่วไปได้แล้ว เพราะเห็นว่าไทยเจริญเข้มแข็งขึ้นกว่าเดิมมาก³ แต่นายบิตกินไม่ยอมรับ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารเล่มที่ 7 ตอน 1,
"จดหมายนายบิตกิน ทูลกรมพระเทวะวงษ์วโรปการ," 9 ธันวาคม พ.ศ. 2458.

³ เรื่องเดียวกัน, "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 พระราชทานกรมพระเทวะวงษ์-
วโรปการ," 14 ธันวาคม พ.ศ. 2458.

โดยให้เหตุผลว่าตนปฏิบัติหน้าที่เท่าเทียมกับเวสเทินการ์ด ฉะนั้นจึงควรจะได้รับตำแหน่ง
 เดียวกัน แต่ภายหลังนายบิตกิ้นก็ขอยอมรับราชการในตำแหน่งใหม่ เป็นที่นาสั่งเกดควา
 ในคราวนี้รัฐบาลไทยไม่ยอมให้ตามคำเรียกร้องของที่ปรึกษา (นายบิตกิ้น) ที่ขอเลื่อน
 ตำแหน่ง ผิดกับเมื่อคราวที่สโรทโร เบดทูลขอตำแหน่งคราวก่อน แสดงว่าไทยคงเห็นความ
 สามารถที่ดีเด่นของสโรทโร เบด และอาจเพราะว่าขณะนั้นไทยยังมีความจำเป็นต้องใช้ที่ปรึก-
 ษาราชการอยู่

เมื่อพิจารณาถึงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไปแล้ว โดยทั่ว ๆ ไปจะเห็นได้ว่า
 ตำแหน่งนี้มีอำนาจอย่างมาก คือมีอำนาจควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐบาล เสนาบดี ตลอดจน
 จนาราชการในกระทรวงหรือกรมกองทั้งหลาย ต้องฟังคำแนะนำจากที่ปรึกษาเหล่านี้ตลอด
 เวลาไม่ว่าจะเป็นราชการงานใดก็ตาม และยังเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่พระเจ้าแผ่นดินใน
 ทุก ๆ กรณี จนถึงแกมีผู้ให้ฉายาว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง (The Second King
 of Siam)¹ ซึ่งนับว่าเป็นความเห็นที่ไม่ค่อยจะถูกต่อนัก ตามความเป็นจริงแล้ว ตำแหน่ง
 นี้มีอำนาจมากเท่านั้น คือเป็นแต่ผู้ให้คำแนะนำแก่พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดี
 กระทรวงต่าง ๆ ตามความหมายของตำแหน่งนี้ แต่ผู้รับคำแนะนำจะปฏิบัติตามหรือไม่นั้น
 เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งที่ปรึกษาไม่สามารถจะใช้อำนาจบังคับได้ ดังปรากฏในจดหมายของ
 นายโรดิง ยัคมินส์ ถึงนายโคโรซ ว่า "ท่านจะเห็นได้ว่าตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป
 มีการจำกัดขอบเขตอยู่ในตัว ความหน้าที่แล้วไม่สามารถจะเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจบริหาร
 ที่ปรึกษาราชการทั่วไปต้องทำตนเป็นเพื่อนที่ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน และต้องตรวจตรา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Kenneth T. Young, "The Special Role of American Advisers
 in Thailand 1902-1949", Asian Magazine, No. XIV, 4.

คู่มือการทุกอย่างสูงสุดความสามารถ¹ แต่ทั้งนี้เนื่องจากคำแนะนำของที่ปรึกษาเหล่านั้น
สมเหตุผล และมีประโยชน์แก่ไทยอย่างแท้จริง ไทยจึงยอมปฏิบัติตามคำแนะนำเหล่านั้น
อันเป็นผลให้เมืองไทยเจริญก้าวหน้าพ้นความยุ่งยากในระยะนั้นมาได้

หน้าที่ของที่ปรึกษาราชการทั่วไปนับว่ามีความสำคัญมากจนถึงกับสมัยหนึ่งได้ตั้งเป็น
กระทรวงที่ปรึกษาราชการทั่วไป (Department of General Adviser) เมื่อวันที่ 28
เมษายน พ.ศ. 2443 ระหว่างที่โรดิง ยัคมินส์ยังดำรงตำแหน่งอยู่ โดยนายยัคมินส์ ได้
แสดงความเห็นว่าควรจะต้องตั้งสำนักงานที่ปรึกษาราชการทั่วไปแยกเป็นอิสระจากกระทรวง
การต่างประเทศ ดังปรากฏในลายพระหัตถ์กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวง-
การคลัง ทูลกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ ราชเลขาณุกรรว

"เจ้าพระยาอภัยราชาเห็นความเห็นว่า ตำแหน่งเยเนรลแอดไวเซอร์ ซึ่งเวลา
นี้ได้ทำการทั่วไปในงบประมาณศกนี้ควรจะต้องขึ้นเป็นกระทรวงเยเนรลแอดไวเซอร์
หมอบแลงมุลเดอเป็นปลัดทูลฉลอง พระบริรักษ์จตุรงค์เป็นเสมียนตรา แลเสมียน
2 คน คือหลวงภักดีบรมนารถ ขุนสกลเลขกิจ แลขอพระบรมราชานุญาตตั้งเงิน
งบประมาณไว้สำหรับเพิ่มพนักงานแลเสมียน กับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ การจรรคือคำ
ทำเรือนเป็นต้น จะยกมาจากกระทรวงโยธา แลโรงพิมพ์รัฐบาลนั้นควรจะต้องขึ้นแก่
กระทรวงเยเนรล เพื่อจะได้ทำหน้าที่สำคัญแลต้องการความรวดเร็ว แลยอม
ที่จะใช้นักโทษทำการตีพิมพ์สำหรับแบบตราแลฟอร์มต่าง ๆ แลหนังสือที่สำคัญ
นั้นไม่มีเมืองใดไว้ใจให้นักโทษทำ ในศก 119 จะยื่นสคิมจัดการโรงพิมพ์ให้

¹ กองจดหมายเทศุ กรมที่ดินป่ากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ค. 2/3
จดหมายเจ้าพระยาอภัยราชา ถึงนายไตรศ, 10 มิถุนายน พ.ศ. 2442.

"As you see, and as is limited by the title of General Adviser,
his functions do not by themselves involve any particle of
executive power----- The General Adviser has to look everywhere, to
the utmost of his ability."

สำเร็จ...¹

ในการขอรับรองครั้งนี้ นายยัคมินส์ให้เหตุผลว่า ที่จัดตั้งเป็นแผนกอิสระเพราะมีหน้าที่ต้องทำงานให้แก่ทุกหน่วยบริหารของประเทศ จึงควรแยกออกมาเพื่อป้องกันงานซ้อน และขอให้สร้างสำนักงานใหม่ด้วย² คำขอรับรองของนายยัคมินส์ได้โดยงานที่ประชุมเสนาบดี และในที่สุดอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นได้ กระทรวงที่ปรึกษาราชการมีหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่เสนาบดี กระทรวงต่าง ๆ จัดควบคุมการปฏิบัติราชการของที่ปรึกษาอื่น ๆ และประสานงานระหว่างกระทรวงและที่ปรึกษาเหล่านั้น จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับกฎหมาย หนังสือร่างกฎหมายในกรมรัฐมนตรีสภา และหนังสือราชกิจจานุเบกษา แต่กระทรวงที่ปรึกษาราชการตั้งอยู่ได้เพียง 2 ปี ก็ล้มเลิก เพราะนายยัคมินส์รู้สึกตัวว่าทุพพลาพไม่แข็งแรง ต้องการจะลาออกจากราชการกลับไปยุโรป จึงล้มเลิกกระทรวงนี้เสีย ส่วนข้าราชการที่ทำงานอยู่กับกระทรวงนี้ก็ต้องย้ายไปรับราชการกรมอื่น เช่น หมอมาเขา นักกฎหมายชาวญี่ปุ่นย้ายไปอยู่กระทรวงยุติธรรม ต่อมาภายหลังแม้จะมีที่ปรึกษาราชการทั่วไปอีก คือ สโตรเบลและเวสเคนการ์ด ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าตั้งเป็นกระทรวง (แผนก) ที่ปรึกษาราชการขึ้นมาอีกหรือไม่ กระทรวงนี้จึงล้มเลิกลงในปี พ.ศ. 2444

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ บ. 3/9 ปีก 1, "ลายพระหัตถ์กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ทูลกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์," 6 เมษายน พ.ศ. 2443.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ บ. 3/9 ปีก 2, "พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกรมขุนสมมติอมรพันธ์," 26 มีนาคม พ.ศ. 2444.

ปฏิบัติงานก็ยอมหยุดชะงักไปเลย ยิ่งกว่านั้น การจ้างชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการ ยังต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง จึงต้องพยายามหารายได้ของแผ่นดินให้มากขึ้น โดยต้องปรับปรุง ระบบการคลังเสียใหม่ รวบรวมการเก็บภาษีอากรรายได้แผ่นดิน ซึ่งเดิมแต่ละกระทรวง ก็มีสิทธิจัดเก็บกันเอง รวบรวมไว้ในที่แห่งเดียวคือที่หอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อพระเจ้าแผ่นดิน จะสามารถควบคุมดูแลได้ทั่วถึง และจัดทำงบประมาณประจำปีของแต่ละกระทรวง ที่ ปรึกษาของกระทรวงนี้จึงนับว่าเป็นคนสำคัญมาก มีอยู่หลายคน เช่น นายมิทเชล อินเนส (Mr. Mitchel Innes) นายริเวต คาร์แนค (Mr. Rivett Carnac) นายปิเรตัน (Mr. Piraton) ซึ่งล้วนแต่เป็นชาวอังกฤษและเคยทำงานอยู่ที่อื่นเคียมาก่อน แต่ที่มี ชื่อเสียงมากในสมัยรัชกาลที่ 5 คือนายคาร์แนค ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะบางคนเท่านั้น

ก. นายคาร์แนค ชาวอังกฤษ เคยรับราชการเป็นพนักงานบัญชีในกรมคลังทาง รัษฎะวันตกเฉียงเหนือ และปัญหา ผู้ช่วยนักบัญชีทั่วไปที่บอมเบย์ พ.ศ. 2425 ที่ เบงกอล พ.ศ. 2428 ในเซนต์ปัล โปรวิ้นซ์ พ.ศ. 2434 ในพม่า พ.ศ. 2438 รัฐบาล ไทยจ้างเข้ามารับราชการตั้งแต่ พ.ศ. 2438 โดยกรมหลวงเทเวศร์วงษ์ฯ ทรงคิดต่อ ถานทางยอรัช เครฟิวล ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ เพื่อให้เข้ามารับตำแหน่งนักบัญชี และผู้ควบคุมทั่วไปของกระทรวงการคลัง (Accountant and Controller General to the Ministry of Finance) เงินเดือน 2200 ปอนด์ต่อปี เมื่อปฏิบัติงานมา ครบกำหนดสัญญา 2 ปี ปรากฏผลงานเป็นที่น่าพึงพอใจ และยังสามารถอ่านพูดภาษาไทยได้ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีการคลังสมัยนั้น จึงขอขยายสัญญาจ้างเป็น 5 ปี ตำแหน่ง ุบัญชีการ เงินเดือน 2000 ปอนด์ต่อปี หลังจากที่เจ้าพระยาอภัยราชา (โรดิง ยัคมินส์) ลาออกจากราชการกลับไปยุโรป พ.ศ. 2444 และระหว่างรอหาที่ปรึกษาคนใหม่อยู่นั้น นายคาร์แนคได้เข้ารับช่วงราชการส่วนใหญ่แทน และแสดงความต้องการจะได้อำนาจนี้ ด้รัฐบาลไทยไม่ยอมรับนายคาร์แนคในตำแหน่งนี้ เพราะเห็นว่าค่อนข้างจะมีอคติลำเอียง เขาชาวอังกฤษชาติตนมากเกินไป ถ้ารับเขาไว้แล้วอังกฤษอาจจะมีโอกาสพลเหนือรัฐบาลไทย ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้ากล่าวถึงผลงานทางด้านการคลังก็อาจนับได้ว่า คาร์แนคปฏิบัติงาน มีประโยชน์ เช่นเป็นผู้เสนอเค้าโครงในการจัดตั้งระบบบำนาญ (Pension Regulation)

ที่ปรึกษาราชการ (Foreign Advisers)

ตำแหน่งที่ปรึกษาราชการอื่น ๆ นับว่ามีความสำคัญไม่น้อยกว่าที่ปรึกษาราชการทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นที่ปรึกษาประจำกระทรวงหรือเป็นเจ้ากรมอธิบดีตามกรมกองต่าง ๆ หน้าที่ของที่ปรึกษาเหล่านี้คล้ายคลึงกับของที่ปรึกษาราชการทั่วไป เพียงแต่มีขีดจำกัดขอบเขตมากกว่า คือปฏิบัติเฉพาะแต่ในกรมกองหรือกระทรวงของคนเท่านั้น มิได้ครอบคลุมไปทั่วทุกกระทรวง คอยช่วยเหลือแนะนำหรือบริหารกิจการงานเมืองทั้งส่วนที่ปรับปรุงและที่จัดตั้งขึ้นใหม่ตามแบบแผนในเมืองยุโรป ซึ่งคนไทยยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอจะจัดการด้วยตนเองได้ จึงต้องวางจ้างชาวต่างประเทศที่มีความสามารถมาดำเนินการก่อน เพื่อให้การปรับปรุงได้ผลเร็วทันความต้องการ พร้อมกันนั้นจะได้ช่วยฝึกงานให้แก่คนไทยไว้รับช่วงกิจการสืบต่อไปด้วย และสำหรับที่ปรึกษาประจำกระทรวงยังมีหน้าที่คอยประสานงานระหว่างเสนาบดีและเจ้ากรมที่เป็นชาวต่างประเทศด้วย หน่วยงานที่ได้จัดตั้งที่ปรึกษาขึ้นได้แก่

1. กระทรวงการต่างประเทศ ที่ปรึกษาประจำกระทรวงนี้มีหน้าที่สำคัญในการช่วยเหลือให้คำแนะนำทางใดเปรียบเสียเปรียบในการเจรจากับต่างประเทศ โดยเฉพาะในการทำสนธิสัญญา หรือปรึกษาแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศมหาอำนาจเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น นอกจากนี้ร่างจดหมาย โต้ตอบของกระทรวงซึ่งติดต่อกับต่างประเทศ หรือกับราชทูตกงสุลของประเทศนั้น ๆ ที่ปรึกษาประจำกระทรวงนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงให้ที่ปรึกษาราชการทั่วไปทั้ง 3 ปฏิบัติหน้าที่นี้ ภายหลังเมื่อยกเลิกตำแหน่งนี้เมื่อ พ.ศ. 2459 จึงได้เปลี่ยนเป็นตั้งที่ปรึกษาประจำกระทรวงขึ้น บรรดาที่ปรึกษาต่อ ๆ มาล้วนเป็นชาวอเมริกันจนยกเลิกเมื่อเกิดปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. กระทรวงการคลัง งานสำคัญรองลงมาจากคานการต่างประเทศก็คือทางการคลัง เนื่องจากการพัฒนาปรับปรุงต่าง ๆ จะดำเนินไปไค่มากนักเพียงใค่ยอมขึ้นอยู่กัเงินที่จะนำมาใช้ลงทุน เพราะการสร้างสรรค์หรือปรับปรุงอะไรก็ตามถาขาดเงิน การ-

ตั้งระเบียบวิธีการปกครองบัญชีในกรมสารบัญชี (พ.ศ. 2445) ได้เป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง (Financial Adviser) และอธิบดีกรมสารบัญชีด้วย แต่ภายหลังขอลาออกจากตำแหน่งอธิบดี และพระองค์เจ้ากิติยากร (กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ) เข้ารับตำแหน่งแทน กรมหมื่นนันทมิตรราชหฤทัย ฯ ทรงเห็นว่าควรจะวางนายคาร์แนคต่อ ดังเหตุผลที่ว่า "ยังเป็นรั้วเรือกหรือศิลาจารึกอันคืออย่างหนึ่งของการพระคลัง ในความคิดคนภายนอกซึ่งมักเชื่อนคนมากกว่าความจริง เพราะไม่ใช่เวลาคู่มือมีอยู่มาก แลถ้าความประสงค์ของรัฐบาลยังมีอยู่ในการที่จะหาทุนทำการบ้านเมืองก็จะต้องศึกษาหลักที่จะตั้งทุนให้เรียบร้อยบริบูรณ์"¹

เมื่อลาออกจากราชการไปแล้ว นายคาร์แนคยังคงเกี่ยวข้องกับราชการไทยอยู่ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ โดยมีหน้าที่ดูแลจัดการตกลงกับธนาคารต่าง ๆ ในยุโรป เกี่ยวกับการเงินของกระทรวงการคลัง จ่ายเงินค่าสิ่งของเครื่องเหล็กของกรมรถไฟหลวงสายเหนือและสายใต้ รวมทั้งดูแลนักเรียนของกระทรวงพระคลังที่ส่งไปศึกษาที่ลอนดอนจนถึง พ.ศ. 2455 จึงเลิกรับราชการและรับเบี้ยบำนาญ รับราชการกับไทยประมาณ 30 ปี นับว่าทำประโยชน์ให้แก่ไทยมากคนหนึ่ง

ข. นายไยล ชาวอังกฤษ รัฐบาลไทยขอยืมตัวมาจากอินเดีย มาถึงเมื่อ พ.ศ. 2438 เพื่อเข้ามารับราชการในกระทรวงการคลัง สมัยที่นายमितเชล อินเนส รับหน้าที่ที่ปรึกษาดังอยู่ และเพิ่งจะเริ่มการบริหารใหม่เป็นบางส่วนเท่านั้น นายไยลเคยรับราชการอยู่ในพม่าเมื่อ พ.ศ. 2433 รับตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงที่เมืองลอยกอกและยางแดง พ.ศ. 2436 เป็นผู้ช่วยข้าหลวงพิเศษ ภูษาชนเผ่าต่าง ๆ ในพม่าอย่างดี นายไยล

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร ร. 5, แฟ้มที่ ค. 2 เลขที่ 9/135, "จดหมายเหตุกรมหมื่นนันทมิตร ฯ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5", 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2446.

เข้ารับราชการในกรมสรรพากรนอกตั้งแต่แรกจนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้ากรม ได้รับเงินเดือน 300 ปอนด์ต่อปี ปรากฏผลงานเป็นที่พอใจของกรมหลวงดำรงราชานุภาพมาก ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ว่า "การกรมสรรพากรตั้งแต่ได้จัดมาแลเห็นประโยชน์ให้ทั้งข้างฝ่ายความเรียบร้อยในราชการและผลประโยชน์ พระราชทรัพย์ที่ได้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก แต่การที่จัดยังไม่ตลอดไปยังจะต้องคิดต้องจัดที่เพิ่มเติมให้เจริญดีไต่กว่าเดิมนี้อีกเป็นอันมาก มีสเตอร์โยลเป็นผู้ที่ใดทำการและเข้าใจการมาแต่แรกจนเวลานี้เป็นกำลังสำคัญของกรมสรรพากร"¹

เดิมงานกรมสรรพากรขึ้นอยู่กับกระทรวงการคลัง/ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแลเห็นว่า งานสรรพากรในเป็นเรื่องของการเก็บภาษีในหัวเมืองควรขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย จึงโอนมาให้ พ.ศ. 2442 ดังนั้น เมื่อรวมกรมสรรพากรนอกและในเข้าด้วยกัน จึงโอนมาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยทั้ง 2 หน่วยงาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระทัยผลงานของนายโยล ประกอบกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูลขอพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ให้ เพื่อเป็นการตอบแทนความดี และเพื่อความสะดวกในการออกหัวเมืองจะได้ติดต่อเข้าถึงข้าราชการหัวเมืองที่นิยมบรรดาศักดิ์ได้ ดังนั้นจึงพระราชทานแต่งตั้งให้เป็นพระและพระยาอินทมนตรี (ร.ศ. 120) ตามลำดับ และดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมสรรพากรนอกในที่รวมกันด้วย มีผลงานที่เห็นได้คือ จากสถิติผลประโยชน์ของไทย พ.ศ. 2445 ได้ 8, 118, 679 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 20, 285, 016 บาท ในปี พ.ศ. 2459 แสดงถึงการเก็บที่รัดกุมได้ผลมากขึ้น รับราชการต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เงินเดือน 2500 บาทต่อเดือน ระหว่างปี 2459-02 ได้รับบำเหน็จเป็นเงิน 24,000 บาท สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดจะแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง แต่ไม่รับเนื่องจากไม่ถูกกับเสนาบดีคือพระยาโกมารกุล ขอเป็นแต่เพียงผู้ช่วยราชการในกระทรวงพระคลังหรืออยู่แทนที่ปรึกษาคลังเท่านั้น

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร ร.5, แฟ้ม ค. 2 เลขที่ 3/135 ปีก 2, "ลายพระหัตถ์กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5," 7 มกราคม พ.ศ. 2445.

ซึ่งก็ทรงโปรดเกล้า ฯ ตามนั้น พระยาอินทมนตรี เป็นผู้ซึ่งขอสัตย์ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของไทยอย่างแท้จริง จนเมื่อภายหลังแม่จันทน์จะพิการแต่ก็ยังพยายามปฏิบัติราชการต่อไป และเมื่อออกจากราชการแล้วก็ยังอยู่ในเมืองไทยต่อไปจนถึงอนิจกรรม ... แม่กรมหลวงจันทบุรี ฯ ไต่ทรงไต่ความเห็นเกี่ยวกับพระยาอินทมนตรีไว้ว่า "อัครยาศัยของพระยาอินทมนตรี นับว่าเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริงจึงเห็นว่าเป็นชาวต่างประเทศที่จงรักภักดีคือไต่ผาละออง ฯ แท้จริงคนหนึ่ง"¹

ค. นายเกรแฮม ชาวอังกฤษ ไทยจ้างเข้ามาพร้อมกับพระยาอินทมนตรี เคิมรับราชการกับรัฐบาลอังกฤษในพม่า ตำแหน่งผู้ช่วยชาหลวงเกี่ยวกับการคลังที่กุกโก เมืองแสนหัวข้างเหนือ เขามารับราชการในไทยมีกำหนด 3 ปี เงินเดือน 800 ปอนด์ต่อปี โดยอยู่ประจำกระทรวงพระคลัง ตำแหน่งเจ้ากรมสรรพากรใน กระทรวงนครบาล (และต่อมารวมกับสรรพากรนอก) และรักษาการเป็นเจ้ากรมสรรพากรนอก ในระหว่างที่พระยาอินทมนตรีไม่อยู่ เคยนำความเห็นเสนอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เรื่องให้ตั้งกรมที่ดินขึ้นในกรมสรรพากรใน เพื่อควบคุมรายได้เกี่ยวกับค่าธรรมเนียมและค่าอากรที่ดิน แต่เสนาบดีไม่ทรงเห็นด้วย เพราะเป็นงานซ้ำกับของกระทรวงเกษตรราธิการ ต่อมาเมื่อตั้งกรมทะเบียนที่ดิน (Land Office) พ.ศ. 2444 เจ้าพระยาเทเวศร์ เสนาบดีกระทรวงเกษตร ได้ขอร้องตัวนายเกรแฮมไป เพราะเห็นว่ามี ความชำนาญทางด้านที่ดินและสามารถพูดภาษาไทยได้ คงจะปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าพระยาเทเวศร์ได้ผลดีขึ้น นายเกรแฮมจึงได้เป็นเจ้ากรมทะเบียนที่ดินเป็นคนแรกแต่อยู่ได้ 3 ปี ทางกระทรวงมหาดไทยขอตัวไปเป็นที่ปรึกษาและชาหลวงเมืองกลันตัน พ.ศ. 2446-2452² เพื่อป้องกันสิทธิของไทย เนื่องจากอังกฤษพยายามจะส่งที่ปรึกษาของตนเข้ามาในรัฐมลายูของไทย แต่รู้ดีกว่าการปฏิบัติ

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร ร. 5, แฟ้ม ค. 2 เลขที่ 3/135, "ความเห็นพระองค์เจ้ากิติยากร", 11 มกราคม พ.ศ. 2445.

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ค.2,3/135, "เรื่องนายไยลและนายเกรแฮม."

งานของเกรแฮมไม่ค่อยใคร่ใจเท่าใดนัก แต่ทางสุดตายนั่นก็พอใจที่จะให้นายเกรแฮม
ดำรงตำแหน่งต่อไป ซึ่งไทยตอนนั้นให้เล็กน้อย เพราะฉะนั้นไทยยกย่องให้อังกฤษไป
แล้ว เมื่อกลับมาได้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงเกษตร เนื่องจากเสนาบดีกระทรวง
นั้นขอไว้ ซึ่งกรมหลวงดำรงฯ ทรงเห็นด้วย เพราะจะดีกว่าที่จะให้ชาวต่างประเทศได้
บังคับบัญชากรมกองต่าง ๆ เอง ควรจะเป็นคนไทย ชาวต่างประเทศควรจะเป็นแค่ที่-
ปรึกษาเท่านั้น นายเกรแฮมได้รวบรวมสถิติเกี่ยวกับการเพาะปลูกและการจำหน่ายสินค้า
ในไทย นับเป็นผลงานที่เป็นประโยชน์มากเพราะแต่เดิมไม่มีการสำรวจจดจำไว้เลย นอก
จากนี้ยังมีการเพาะพันธุ์สัตว์ชั้น เช่น เพาะพันธุ์มาไว้ใช้ในราชการทหาร ลาออกจากราช-
การเมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2469 เงินเดือนสูงสุด 2500 บาท บำเหน็จระหว่าง พ.ศ.
2457-2460 เป็นเงิน 21,500 บาท และบำเหน็จเมื่อลาออกเป็นเงิน 37,912.55 บาท

นอกจากนี้แล้วก็มีข้าราชการอังกฤษอื่น ๆ ที่เข้ามารับราชการในกระทรวงการ-
คลังบ้างหลายนายเช่น นายเปติ ฮุกเคินัง (Mr. Petti Hukeniang) ด้รับตำแหน่งเป็น
ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการ แผนกการจัดภาษีสุรา รับราชการถึงสมัยรัชกาลที่ 7 นายแลม-
เบอตัน (Mr. Lambertton) นายนอร์แมน แมกซ์เวลล์ (Mr. Norman Maxwell)
นายวิลเลียม นันน์ (Mr. William Nunn) ข้าราชการกรมศุลกากร และเป็นของที่ปรึกษา
กรมนี้ต่อมาในรัชกาลที่ 6 เป็นส่วนมาก จึงไม่ค่อยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในรัช-
กาลที่ 5 นี้

3. กระทรวงยุติธรรม งานของกระทรวงนั้นนับว่าสำคัญมากไม่ค่อยไปกว่า 2
กระทรวงที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน ไทยมีความจำเป็นต้องจัดร่างประมวลกฎหมายสากลตาม
แบบอย่างนานาประเทศโดยเร็วที่สุด ทั้งคดีทางแพ่ง พาณิชย และคดีอาญา เพื่อไว้ใช้เรียก
ร่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกันมา และจำกัดสิทธิของคนในบังคับต่างประเทศรวมทั้งชาว
ต่างประเทศเองลงด้วย งานร่างประมวลกฎหมายเป็นงานรีบด่วน ไทยเอาแบบอย่างมา
จากนานาประเทศ ทั้งในยุโรปและเอเชีย คือญี่ปุ่นซึ่งจัดทำประมวลกฎหมายก่อนไทยไม่นาน
นัก คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายจึงมีทั้งคนไทยและต่างประเทศทั้งยุโรป เอเชีย
ช่วยกันดำเนินงาน

ในระยะแรกเจ้าพระยาอภัยราชา (โรลัง ยัคมินส์) เคยแปลกฎหมายยุโรปบางข้อใช้ แต่เนื่องจากมีงานประจำค่านี้นั้นมาก จึงไม่สามารถเอาใจใส่เฉพาะงานค่านี้นี้ได้ แต่ไทยยังมีที่ปรึกษาค่านี้อีกหลายนาย ประกอบด้วย

ก. นายแบลค (Mr. J. Stewart Black) ชาวอังกฤษ เข้ามารับราชการ พ.ศ. 2445) แนะนำควบคุมดูแลกิจการกฎหมายทั่วไป เป็นผู้พิพากษาในศาลฎีกา เป็นกำลังสำคัญในการตกลงทำสัญญาต่างประเทศเกี่ยวกับกาแก้ไขปรับปรุงระบบการศาล โดยเฉพาะกับอังกฤษ แต่ก็ได้เกิดเป็นปัญหาเพราะร่างข้อบังคับนั้นไม่ค่อยจะเป็นที่พอใจของไทยเท่าใดนัก เพราะเหตุอังกฤษในกรุงเทพฯ นายเบตเกตสนับสนุนขอร่างบางข้อของนายแบลคมากกว่าร่างที่กรมหลวงราชบุรีวรางขึ้น¹ แต่อย่างไรก็ตาม นายแบลคก็ได้มีส่วนช่วยให้ร่างข้อบังคับเหล่านี้สำเร็จลงได้ในที่สุด

ข. นายมาซา (Mr. Tokishi Masao) หรือพระยามหิธร มนุปรกรโกศลคุณชาวญี่ปุ่น สำเร็จการศึกษาทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยเยล เข้ามารับราชการในไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 รับราชการในตำแหน่งเลขาธิการกระทรวงต่างประเทศ ในบังคับบัญชาที่ปรึกษาทั่วไป แล้วจึงย้ายมาอยู่กระทรวงยุติธรรม มีหน้าที่แปลกฎหมายญี่ปุ่น ซึ่งไทยศึกษาแบบอย่างและชี้แจงความเห็นทางกฎหมายทั่วไป เรียบเรียงรวมข้อกฎหมายให้เป็นหมวดหมู่ และช่วยทำการกฎหมายทั่ว ๆ ไป ต่อมาได้เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา ได้รับเงินเดือน 1,700 บาทต่อเดือน บำนาญปีละ 4,389 บาท ออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2456² ต่อมารัฐบาลญี่ปุ่นได้แต่งตั้งให้พระยามหิธรดำรงตำแหน่งอรรคราชทูตญี่ปุ่นประจำไทย

¹กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารแผนกสนธิสัญญา เรื่องสัญญา สยาม-อังกฤษ, แฟ้มที่ 1.9.1, "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ประทานกรมหลวงเทเวระวัณษ์ ฯ," 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2453.

²กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร ร. 5, แฟ้มที่ ศ.2,6/135, "เรื่อง นายมาซา."

ก. นายทิลเลเก้ (Mr. William Alfred Tilleke) ชาวดังกา เข้ามาตั้ง
 สำนักงานทนายความส่วนตัวในเมืองไทย พ.ศ. 2435 และรับว่าความคดีพระยอดเมือง
 ขวาง พ.ศ. 2436 ทำให้ไทยพอใจมาก ต่อมาเข้ารับราชการเป็นพนักงานว่าความกรม
 อัยการในศาลกงสุลต่างชาติ 2437 พ.ศ. 2445 เป็นเจ้ากรมอัยการ รับราชการต่อมา
 ถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ภายหลังเมื่อนายทิลเลเก้ขอเปลี่ยนสัญชาติเป็นไทย ก็ได้รับแต่งตั้งเป็น
 พระอรรดการประสิทธิ์ เมื่อ พ.ศ. 2453 และเป็นพระยาอรรดการประสิทธิ์ ในเวลา
 ต่อมา 2455 ได้เป็นอธิบดีกรมอัยการ เป็นองคมนตรี 2460 และได้เป็นมหาอำมาตย์โท
 ค่วย เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ กรมการกฎหมายชั่วคราวช่วยเหลือในการ
 ตั้งบริษัทซีเมนต์สยาม เป็นกรรมการในบริษัทรางไทยและรถไฟปากน้ำ เป็นประธาน
 กรรมการสโมสรราชสกุลมัยสมาคม ถึงอนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2460 ค่วย โรคอัมพาต
 อายุ 57 ปี

ง. นายปาตูซ (Mr. George Padoux) ชาวฝรั่งเศส แต่เดิมนั้นไทยไม่เคย
 ว่างชาวฝรั่งเศสเขามารับราชการเลย อาจเพราะว่าไทยไม่ชอบนิสัยรุกรานข่มขู่ และ
 หยิ่งยะโสของฝรั่งเศสก็เป็นได้ประกอบกับในระยะแรกที่ไทยปรับปรุงประเทศนั้น ไทยเกิด
 ารฉีพิพาทกับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2436 ความสัมพันธ์ทั้ง 2 ฝ่ายจึงตึงเครียดอยู่เสมอมา
 เมวาก็จะมีการทำสนธิสัญญาไมตรีกันแล้วก็ตาม จนเมื่อคราวเจรจาตกลงแก้ไขสนธิสัญญาปี
 พ.ศ. 2447 ฝรั่งเศสบังคับให้ไทยจ้างชาวฝรั่งเศสมารับราชการบ้างโดยเฉพาะในตำแหน่ง
 สูง ๆ ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสถือว่าไทยจ้างชาวอังกฤษ เช่น นายแบลค ที่ปรึกษากระทรวง
 ยุติธรรม ก้าวอังกฤษจะแฉอิทธิพลครอบงำไทยแต่ลำพัง รัฐบาลฝรั่งเศสแนะนำนายปาตูซ
 ไทยจึงต้องจ้างไว้ในตำแหน่งประธานคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมาย (Legislative
 Adviser) แต่เกียงเรื่องเงินเดือนกันอยู่นานจึงได้ตกลงกัน เขามาใน พ.ศ. 2448
 มีหน้าที่ร่างกฎหมายลักษณะอาญา (Criminal Code) และช่วยเหลือนายสโตรเบลใน
 การร่างกฎหมายหรือกฎหมายพิเศษระหว่างรัฐบาลสยามกับฝรั่งเศส และเป็นผู้พิพากษาในศาล-

อุทธรณ์¹ ปฏิบัติงานไคยลี้ แต่ประมวลกฎหมายบางข้อที่ร่างเสร็จแล้วปรากฏว่ามีบางแห่งไม่เป็นที่พอพระทัยของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพราะชาวต่างประเทศมองปัญหาคนละแง่กับไทย ต้องปรึกษาแก้ไขใหม่กับสโตรเบล ถึง พ.ศ. 2454 ปาคุซ์ขอลาออกเพราะต้องไปรับราชการในจีนแต่ก็ปลื้กเวลาร่างกฎหมายให้ไทยด้วย ได้เงินเดือนขั้นสุดท้าย 4360 บาท

นายปาคุซ์เข้ามาพร้อมกับคณะกรรมการร่างกฎหมายชาวฝรั่งเศสอื่น ๆ อีก 6 คน นับเป็นชาวฝรั่งเศสรุ่นแรกที่เข้ามารับราชการในไทย นับแต่วิกฤตการณ์ปากน้ำเป็นต้นมา ส่วนที่ปรึกษาอื่นในระยะแรกมีชาวเบลเยียมอีกคนหนึ่งคือนาย เกิกแปตริก บุตรเขยเจ้าพระยาอภัยราชา เข้ามารับราชการพร้อมกัน ในระยะต่อมาที่ปรึกษาเป็นชาวอังกฤษนอกจากที่กล่าวมาแล้วก็มีนายเชริตัน นายสกินเนอร์ เทลเนอร์ ชาวยุโรปเหล่านี้ปฏิบัติผลไคยสร้างประมวลกฎหมายให้แก่ไทย แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนพระองค์ขององค์เสนาบดีคือกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระองค์เจ้าพิพัฒนศักดิ์) เป็นส่วนใหญ่

4. กระทรวงมหาดไทย นับเป็นกระทรวงที่มีหน้าที่ครอบคลุมกิจการปกครองประเทศอย่างมาก ควบคุมกิจการแขนงต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่แบบยุโรปหลายอย่าง เช่น กรมสำรวจ (Survey Department) กรมตำรวจภูธร กรมป่าไม้ กรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยา (ภายหลังย้ายกลับไปขึ้นอยู่กับกระทรวงเกษตรตามเดิม) กรมสรรพากร (เดิมอยู่กับกระทรวงคลัง) กรมเหล่านี้ล้วนมีเจ้ากรมเป็นชาวต่างประเทศ เพราะเป็นกรมที่ตั้งขึ้นใหม่เกี่ยวกับงานคานพัฒนาบางอย่างก็มีปัญหาเกิดขึ้นต้องจัดการแก้ไขอย่างรวดเร็ว บางกรมรัชกาลที่ 5 ทรงริเริ่มจัดตั้งขึ้น แต่ข้าราชการไทยไม่สามารถจะปฏิบัติลุล่วงได้ จึงต้องจ้างชาวต่างประเทศที่รู้งานมาปฏิบัติแทน ในที่นี้จะขอกล่าวแต่เฉพาะบางกรมเท่านั้น

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสาร ร. 5, แฟ้มที่ ศ.27/135, "เรื่องนายปาคุซ์."

กรมรถไฟ ในกระทรวงโยธาธิการ อธิบดีกรมนี้ตลอดจนเจ้าหน้าที่พนักงานทั้ง
ผู้น้อยและผู้ใหญ่ส่วนมากเป็นชาวเยอรมัน ที่สำคัญมีนายเบทเก (Bethghe) นายเกิตส์
(Gehrts) การใช้ชาวเยอรมันนี้ก่อให้เกิดปัญหาในการสร้างทางรถไฟสายใต้ เพราะ
รัฐบาลไทยต้องกู้เงินจากรัฐบาลของเฟรคเคอเรเตคมาเลยเสตท ๆ ต้องการให้โซชาว
ชาวอังกฤษควบคุมแผนชาวเยอรมัน ซึ่งทางไทยไม่ยอมแต่ที่สุดก็ประนีประนอมกันได้

๕. กระทรวงศึกษาธิการ บทบาทเกี่ยวกับการปรับปรุงกระทรวงนี้ ส่วนใหญ่เป็น
ผลงานของเสนาบดีไทยและข้าราชการไทยมากกว่าของชาวต่างประเทศ ที่ปรึกษาประจำ
กระทรวงนี้มีเพียงคนเดียวคือ นายคัมปลิว ยี ยอนสัน ชาวอังกฤษ เดิมรับราชการเป็น
อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ แล้วย้ายมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัด
อาจารย์ และเป็นที่ปรึกษากระทรวงศึกษาในที่สุด การที่ไทยมาเป็นที่ปรึกษาในระยะหลังนี้
นับว่าผิดแปลกจากกระทรวงอื่น ๆ อาจเนื่องจากการปรับปรุงครั้งแรก (ก่อน พ.ศ.
2435) ไทยเพิ่งจะจัดการรวบรวมการศึกษาของชาติให้เป็นระเบียบก่อน จัดตั้งโรงเรียน
ปรับปรุงแบบเรียนตำราเรียน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามเสริมสร้าง
กำลังคนขึ้นไว้แทนที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ การจะสร้างกำลังคนก็จำเป็นต้องมีการศึกษา
แบบตะวันตก ต้องปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งที่ปรึกษาขึ้น และคัดเลือกจาก
อาจารย์ชาวต่างประเทศที่เขาได้รับราชการอยู่ในไทยแล้ว เพราะรู้งานมากก่อนยอมเข้าใจ
ถึงความต้องการของไทยว่าเป็นอย่างไร ชาวต่างประเทศอื่น ๆ ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับ
การศึกษาก็มี เช่น นาย อี เอส สมิท^๓ ชาวอังกฤษ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพระตำหนักสวน-
กุหลาบต่อนายยอนสัน และที่นับว่าสำคัญคือครอบครัวแมคฟาร์แลนด์ อันประกอบด้วย
นายแซมมวล แกมเบิล แมคฟาร์แลนด์ บิดา นางเจน เฮยส์ มารดา นายวิลเลียม
เฮยส์ แซมมูเอล นายเอควิน ฮันเตอร์ นายยอร์ช แบรดเลย์ หรือพระอาจารย์พยอม และ

^๑ คุรสภา, ประวัติครู, (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู พ.ศ. 2500), หน้า 65-71.

^๒ กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย, เล่ม 1 (พระนคร: พ.ศ. 2513), หน้า 31.

^๓ คุรสภา, ประวัติครู, (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู พ.ศ. 2501), หน้า 18-26.

กรมป่าไม้ - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้จัดตั้งส่งเสริมและควบคุมกิจการป่าไม้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ หากนจัดการเรื่อยมาจนได้นายสเลด (James Slade) ซึ่งเคยรับราชการในกรมป่าไม้อังกฤษที่พม่ามาแล้ว จึงมีความชำนาญทางด้านนี้มาก่อน เหมาะสมที่จะสำรวจป่าไม้ทางเหนือของไทย มีผลงานดีเด่นเป็นที่พอพระราชหฤทัย โปรดแต่งตั้งเป็นที่เจ้ากรมป่าไม้ (พ.ศ. 2439-2444) ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2444 สามารถปฏิบัติกิจการให้ลุล่วงและจัดปัญหาต่าง ๆ ของกรมป่าไม้ลงได้บางประการ เช่น เสนอแนะการแก้มัน้ำบาดาลต่าง ๆ เสนอให้จัดตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439 ควบคุมการบำรุงรักษาป่า และจัดให้คนไทยรู้จักศึกษาและฝึกฝนวิชาป่าไม้ควย เจ้ากรมต่อมาก็เป็นชาวอังกฤษเช่นกัน คือ นายทอคเตนสัน พ.ศ. 2448 นายลอยด์ (Mr. W.F. Lloyd) ข้าราชการในกรมนี้รวมถึงเจ้าพนักงานต่าง ๆ ก็เป็นชาวอังกฤษเกือบทั้งสิ้น อาจนับได้ว่ากิจการด้านป่าไม้ในนี้ได้รับผลสำเร็จสมความมุ่งหมาย¹

กรมตำรวจภูธร - กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเสนอให้จัดตั้งขึ้น ปฏิบัติหน้าที่แบบกรมพลตระเวน มีอธิบดีกรมเป็นชาวต่างประเทศ คือ พลตรีพระยาวาสุเทพ (ยี่. เซา) เป็นชาวเคนมารค เข้ามารับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ (ร. 5) กรมยุทธนาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2427 ย้ายมาอยู่กรมตำรวจภูธรกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2441 โด้เป็นเจ้ากรมเมื่อ พ.ศ. 2441 และเป็นอธิบดี พ.ศ. 2446 ต่อมาย้ายกลับมาเป็นพลตรีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2451 เป็นผู้วางรากฐานการจัดบริหารของกรมตำรวจภูธร เป็นนายทหารต่างประเทศคนหนึ่งที่เข้ามารับราชการมีความดีความชอบเป็นที่โปรดปรานจนได้รับตำแหน่งสูงเช่นนี้²

¹กระทรวงเกษตร, ประวัติกรมป่าไม้ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาครุฑนพพิทักษ์, พ.ศ. 2511), หน้า 4-17.

²กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นที่ ต.2,2/135, "เรื่อง พระยาวาสุเทพ."

เมรีคอร์ แอล ซึ่งมีต้นฉบับสนุนการศึกษาของไทย โดยการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่ต่างจังหวัด (เพชรบุรี) ตลอดจนมีส่วนในการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์ศิริราช

นอกจากที่ปรึกษาประจำกระทรวงสำคัญ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีชาวต่างประเทศอีกคนหนึ่งที่น่าจะมีความสำคัญอยู่บ้างคือ พระยาชลยุทธโยธิน (De Richalieu) เป็นชาวเคนมารค เข้ามารับราชการในกองทหารเรือ ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ปากน้ำ พ.ศ. 2436 เป็นผู้ปรับปรุงระเบียบวิธีการในกองทัพเรือเสียใหม่ ก่อนหน้าพระองค์เจ้าอาภากรจะมาทรงประจำการอีกทีหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่คล้ายกับเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ มีส่วนช่วยเหลือในการเจรจาทำสัญญากับฝรั่งเศสปี พ.ศ. 2446 โดยสนับสนุนให้ไทยยอมรับความช่วยเหลือของเจ้าหญิงมารี วาลดีมาร์ แห่งเคนมารค ที่จะช่วยเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสให้ และช่วยในการร่างขอเจรจาให้พระยาศรีสทเทพ ราชทูตไทยประจำอังกฤษในการเจรจาทกลงกับฝรั่งเศสครั้งนี้ แต่พระยาสุริยาไม่เห็นด้วย เพราะขัดแย้งกับพระยาศรีสทเทพอยู่²

ชาวต่างชาติที่เข้ามารับราชการในไทยและมีบทบาทในการปรับปรุงประเทศทางกิจกรรมด้านอื่น ๆ นับว่ายังมีอีกเป็นจำนวนมาก เท่าที่ตรวจสอบดูรายชื่อจากเอกสารที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ จะเห็นได้ว่ามีจำนวนเป็นร้อย ๆ คนขึ้นไป แต่ไม่สามารถจะบอกตัวเลขที่แน่นอนได้ เพราะเอกสารกระจัดกระจายกันไปตามที่ต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการประจำ ผลงานที่ทำไว้จึงเป็นผลงานของกรมกองนั้น ๆ ส่วนที่ปรึกษาสำคัญ ๆ ผลงานก็เป็นข้อแนะนำที่ไม่ค่อยบันทึกเก็บไว้เป็นหลักฐานเท่าใดนัก จึงไม่สามารถจะทำการวิจัยถึงบทบาทของชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้หมด จะขอกล่าวถึงเฉพาะบทบาทของที่ปรึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มที่ ต. 6/4, "หนังสือพระยาชลยุทธ ฯ เรื่องสัญญาฝรั่งเศส พ.ศ. 2446."

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารแฟ้มที่ 2.14.1, "เรื่อง การแก้ไขสัญญากับฝรั่งเศส พ.ศ. 2445."

ราชการทั่วไปเพียง 3 คนเท่านั้น เพราะบทบาทของคนทั้ง 3 นี้ เป็นที่น่าสนใจมาก และมีความสำคัญต่อการดำเนินนโยบายของไทย สามารถมองเห็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับไทยผ่านทางบทบาทของที่ปรึกษาราชการทั่วไปทั้ง 3 นั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย